

פתרון הבחינה בהיסטוריה ב', יחידת לימוד אחת, קיץ 2008

שאלונים: 221,022106

מוגש על-ידי: רענן נוימרק, שמואל הירש, נעמי בלנק ושמעון ביטון
מורים להיסטוריה ברשת בתי הספר של יואל גבע

פרק ראשון- בין שתי מלחמות העולם

על הנבחן לענות על שאלה אחת מבין השאלות 1-8

ברית המועצות

שאלה מספר 1 סעיף א'

המחלוקת בין סטלין לטרוצקי הייתה על הנושאים הבאים:

- **המאבק התמקד במהותה ובעתידה של המהפכה הקומוניסטית שהחלה ברוסיה- האם לקדם "סוציאליזם בארץ אחת" או "מהפכה מתמדת"?**
סטלין קידם את רעיון ה"סוציאליזם בארץ אחת". הוא טען כי בשלב זה לא ניתן לקדם מהפכה כלל עולמית, לכן יוקדשו מירב המאמצים לביסוס המהפכה ברוסיה. רק לאחר ביסוס הקומוניזם ברוסיה אפשר יהיה לקדם תהליך מהפכני במדינות קפיטליסטיות נוספות. ההצלחה ברוסיה תשמש דגם מהפכני, ותוביל להתפשטות המהפכה במדינות קפיטליסטיות ולמיגור המשטר הקפיטליסטי. **טרוצקי**, בניגוד לסטלין, תמך בקידום "המהפכה המתמדת" בעולם הקפיטליסטי. לטענתו, המהפכה הקומוניסטית אינה מהפכה בארץ אחת, ומטרתה להתקדם ולשנות את המשטרים הקפיטליסטיים בעולם כולו. רק מהפכה כלל עולמית תהיה נאמנה לרעיון המרקסיסטי המקורי, ותצליח להתבסס. משימתה של רוסיה לסייע לפועלי כל העולם במאבקם המהפכני, והיא החלוץ ההולך לפני המחנה, ומשמשת דגם להמשך ההתפשטות המהפכנית המרקסיסטית. יש לחזק מיד את כל הכוחות המהפכניים, את כל המפלגות הקומוניסטיות במדינות השונות, ולהנהיג מהפכה עולמית כפי שמרקס ולנין הדגישו. אם לא תתפתח במהרה "מהפכה מתמדת", יתאחדו הכוחות הקפיטליסטיים למתקפת נגד, ויחסלו את הישגי המהפכה ברוסיה ואת הסיכוי למהפכה כלל עולמית.
- **הכוח המהפכני - סטלין** טען כי יש לבסס את הכוח המהפכני שיוביל את המהפכה על פועלים ועל איכרים המרכיבים יחד את מעמד הפרולטריון. ואילו **טרוצקי** תמך ברעיון המרקסיסטי ככתבו וכלשונו, והתייחס למעמד הפועלים בלבד. הפועלים יהיו נושאי הדגל המהפכני, הם שיובילו למהפכה חברתית-כלכלית המבוססת על האידיאולוגיה המרקסיסטית.

פעולה שבה נקט סטאלין כדי לנצח במאבק על הירושה (על הנבחן היה להציג פעולה אחת):

- סטאלין קיים מאבק פוליטי בתוך הגופים המפלגתיים, שכלל מאבק תעמולתי על דעת הקהל.
- סטלין חבר לשני בכירים נוספים במפלגה: גרגורי זינובייב ולב בוריסוביץ' קמנייב, ויחד יצרו מעין "טריוקה" שהכפישה את טרוצקי, וטענה כי בכוונתו לתפוס בכוח צבאי את השלטון מידי המפלגה. השלושה העבירו החלטות במפלגה המגנות את טרוצקי על הביקורת שהשמיע במוסדות המפלגה, ובכך צמצמו את כוחו.
- סטלין הציג את עצמו כתלמיד נאמן של לנין, וכממשיך דרכו האידיאולוגית והפוליטית. ההקבלה ביניהם טופחה באמצעי התקשורת, תמונות משותפות של לנין וסטלין הוצגו בכל מקום, פסליהם הוצבו זה לצד זה, והעיתונות פרסמה דברי שבח והלל לדרכו של סטלין. במקביל גבר הטרור כלפי מתנגדים.
- כמזכיר הכללי של המפלגה קידם סטלין נאמנים לו לעמדות מפתח במנגנון המפלגתי, הן בפריפריה והן באזורי המרכז, וסילק את מתנגדיו. מקורביו מונו למוסדות הוועד המרכזי של המפלגה, למזכירות המפלגתית ולמשטרה החשאית, וכך בזה אחר זה סולקו מתנגדיו מהמפלגה.

שאלה מספר 1 סעיף ב'

המטרות של תוכנית בירוביג'אן:

- התוכנית נועדה לפתור את מצוקתה הכלכלית של האוכלוסייה היהודית ולהציג ליהודי ברית המועצות פתרון טריטוריאלי חלופי לציונות.** הממשל הסובייטי פרסם בהרחבה את התוכנית, והלהיב יהודים מרוסיה, מהתפוצות ואף מארץ ישראל לבוא לבירוביג'אן. ארגון הגיוינט היהודי-אמריקאי תרם למימון "הרפובליקה היהודית" החדשה. השלטון הדגיש את אופיו היהודי של האזור, היידיש הוכרה כשפה רשמית לצד הרוסית, הוקמו בתי ספר, ספרייה ותיאטרון יהודי. יהודים שהשתלבו במפעל ההתיישבות ראו בכך הגשמת מאוויים לאוטונומיה יהודית, וסיוע לממשל הסובייטי בבניית המולדת הסוציאליסטית.
- הבחירה באזור שירתה אינטרסים אסטרטגיים של ברית המועצות,** והביאה לביסוס כלכלי וביטחוני של חבל ארץ זה בגבול מנצ'וריה.

הסיבות לכישלונה:

- תנאי קרקע ואקלים קשים והיעדר תשתיות נאותות הפכו את האזור לא ראויה להתיישבות חקלאית.

- רוב היהודים לא נענו לקריאת השלטון, והעדיפו להישאר במקום מושבם הקבוע, במרכזי המגורים ובמרכזי התרבות שלהם הורגלו במשך שנים. ב-1939 חיו בבירוביג'אן 20,000 יהודים בלבד.
- המהפכה פתחה בפני היהודים אפשרויות כלכליות ומקצועיות חדשות, הזדמנויות להשתלב במרכזי התעשייה והחינוך במסגרת תוכניות החומש של המשטר הקומוניסטי לקראת סוף שנות ה-20 ובתחילת שנות ה-30 ולכן רבים לא עברו לבירוביג'אן.

שאלה מספר 2 סעיף א'

הצעדים שנקט סטלין לביסוס המשטר הטוטליטארי על הנבחן היה לציין שלושה :

בתחום הכלכלי

- **התיעוש -** התיעוש עמד בראש סדר העדיפויות של המדינה הסובייטית. המדינה פיקחה באופן מוחלט על כל פרט ושלב בתוכנית הכלכלית, ולא היה מקום ליוזמה פרטית או מקומית כלשהי. הכול היה מכוון, מודרך ומוכתב מלמעלה, וכפוף למאמץ לפיתוח כלכלי-תעשייתי. כל האמצעים קידשו את המטרה, וברית המועצות פתחה בתהליך מואץ של תחרות עם מדינות המערב, כדי להדביק את המדינות המתקדמות בעולם. ברחבי ברית המועצות הוקמו מפעלי ענק ובתי חרושת לייצור של פלדה, מכונות, טרקטורים ומכוניות. הותקנה מערכת תחבורה ענקית ובעיקר מסילות ברזל ותעלות מים. נבנו סכרים ותחנות כוח, והמדינה חוברה לרשת החשמל. חומרי הגלם ואוצרות הטבע נוצלו כדי להאיץ את התפתחות התעשייה.
- **מרכז החקלאות: תהליך הקולקטיביזציה -** תוכנית הנא"פ שהביאה לשפע של ייצור חקלאי בברית המועצות בוטלה, והחל תהליך מואץ של קולקטיביזציה. הקרקעות הולאמו, המשקים הפרטיים הזעירים בוטלו, במקומם הוקמו משקים קולקטיביים גדולים, והמוני האיכרים נאלצו להתאגד במשקים קולקטיביים. כל המשק עבר לתכנון מרכזי בפיקוח הממשל. ארגוני המפלגה המקומיים קיבלו היתר לפעול בכל האמצעים להשגת המטרה, לרבות החרמת רכוש, הריגה והגליה המונית: לכפוף את האיכרים לתהליך הקולקטיביזציה. האיכרים התנגדו, וסירבו לשתף פעולה עם מדיניות המרכז, והתנגדותם הובילה להקצנה. חמישה מיליון משפחות גורשו והוגלו, עשרה מיליון איכרים נורו למוות, והמונים אחרים הפכו קורבן להתעללות. כך בתוך כחמישה חודשים הפכו מחצית מהמשקים החקלאיים למשקים שיתופיים: קולחוזים וסובחוזים.

בתחום הפוליטי-שלטוני

- ברית המועצות הייתה אמנם פדרציה רב לאומית המורכבת מ-16 מדינות ובהן רוסיה, אוקראינה, ליטא, לטביה, מולדביה וגרוזיה, אך בפועל היו כולן כפופות באופן מוחלט לשלטונו היחיד של סטלין. המשטר הסטליניסטי היה המשטר הטוטליטארי ביותר שידעה

האנושות עד אז. משטר שהתבסס על מנגנונים ביורוקראטיים שסייעו לו לפקח על המערכת כולה ולבקר אותה.

- למערכת השלטונית היו שני פנים: מנגנון המפלגה שפעל לצד המנהל הממלכתי. עם זאת, נקבע כי יש למפלגה סמכות עליונה. על פי חוקת 1936, המפלגה היא המובילה והמכוונת את כל מוסדות החברה והמדינה. כך שבפועל שלט המנגנון המפלגתי במנגנון הממלכתי של ברית המועצות, והיה מעורב בכל דרגי ההיררכיה השלטונית.
- המשטרה החשאית הייתה הגורם השני בחשיבותו בהיררכיה השלטונית אחרי המפלגה. בלעדיה לא היה המשטר הסטליניסטי מאריך ימים, לכן יש המכנים אותה כלב השמירה של המשטר. המשטר עשה במשטרה החשאית שימוש רחב ביותר לצרכיו. דרכי הפעולה שנקטו חברי המשטרה היו אכזריות וחשאיות ללא כל מגבלה חוקית, מצפונית ומוסרית וללא כל פיקוח ציבורי. הנ-ק-ו-ד ביצע מאסרים המוניים, עינויי תופת והוצאות להורג של מיליוני בני אדם, ללא צו חוקי וללא משפט. מיליונים רוכזו במחנות כפייה ועבודה, בתנאים קשים ביותר, ונוצלו על ידי המשטר הסטליניסטי ככוח עבודה "התורם" מכוחו למאמץ התיעוש ולפיתוח הכלכלי המואץ של ברית המועצות. התנאים הקשים במחנות הביאו למותם של מאות אלפי אסירים.
- טיהורים וחסולים במנגנון המפלגתי, השלטוני והצבאי - בשנים 1936-1938 שטף את ברית המועצות גל טיהורים רצחני ביותר, שלווה במשפטי ראווה נגד "אופוזיציונרים" שהואשמו בבגידה במהפכה וברעיונותיה, בתכנון לרצוח את כל מנהיגי המהפכה, בטרורצקזם, בריגול ובניסיון לקשור קשר נגד ברית המועצות לטובתן של גרמניה ויפן. העומדים למשפט עמדו בעינויים פיזיים קשים ביותר של המשטרה החשאית הנ-ק-ו-ד, והודו ב"פשעים" המיוחסים להם בפומבי. רובם הוצאו להורג. ב-1937 החלה רדיפתם של בכירי הצבא האדום. הם הואשמו בבגידה ובריגול לטובתן של גרמניה ויפן, בקשירת קשר לפירוקה של ברית המועצות ובהתארגנות לביצוע מהפכה. רבים נאסרו והוצאו להורג. גם ראשי המשטרה החשאית שתפרו תיקי אשמה לבכירים במפלגה, במדינה ובצבא, הוצאו להורג.

שאלה מספר 2 סעיף ב'

דוגמאות להחרפת המדיניות של השלטון הקומוניסטי כלפי היהודים בשנות ה - 30:

- כל המסגרות היהודיות הייחודיות בוטלו ובהן היבסקציה, ומרבית פעיליו הוצאו להורג או הוגלו לסיביר.
- החיים הלאומיים והתרבות היהודית הוכחדו באכזריות, וכל סממן יהודי ייחודי נאסר. קיום מצוות הדת היהודית, חינוך יהודי, הוצאת עיתונים וספרים בשפה העברית, התכנסות פרטית

של יהודים או התארגנות יהודית, פעילות ציונית או יצירת קשר עם יהדות העולם נחשבו לנטיות חתרניות וריאקציוניות, המעכבות את המיזוג הפוליטי.

- המשטרה החשאית רדפה את האינטליגנציה היהודית כדי לחסלה, ללא כל הבחנה בין מתבוללים לבין השומרים על זהותם היהודית הייחודית. רבים סולקו מעמדות מפתח במדינה, הואשמו בבגידה, נאסרו, הוגלו והוצאו להורג. היהודים חויבו להתאים את עצמם באופן מוחלט לקו הרשמי היחיד שהותר ברוסיה, ולמחוק כליל כל סממן אחר.

פולין

שאלה מספר 3 סעיף א'

הקשיים של פולין בתחום הכלכלה בין שתי מלחמות העולם (על הנבחן היה לציין שלושה):

- **מוצא מצומצם לים.** עובדה זו הקשתה את קיום קשרי המסחר של פולין עם גורמי חוץ. נמל דנציג אמנם הועמד לרשות המסחר הפולני, אך הוכרז כנמל חופשי שבו עבדו בעיקר עובדי נמל ושירותים גרמניים. רק לקראת סוף שנות ה-30 הוקם נמל פולני עצמאי **בעיר גדיניה**, שבו ניהלה פולין כ-80 אחוז מקשרי החוץ שלה.
- **היעדר תשתיות מתאימות.** מערכת תחבורה ומסילות ברזל שקישרו בין אזורי פולין שאוחדו זה עתה, הקשו מעבר סחורות ממקום למקום ופיתוח מואץ.
- **נחשלות.** פולין הייתה ארץ חקלאית נחשלת, חסרת מעמד ביניים. אוכלוסייתה מנתה רוב של איכרים אנאלפביתים שעיבדו את הקרקע בשיטות פשוטות ומיושנות, היו במצוקה כלכלית, ונאלצו להתקיים מחלקות קטנות שלא הספיקו לצורכי המשפחה. לעומתם, הכילה האוכלוסייה מיעוט של בני מעמד האצולה שהחזיק ברוב אדמות פולין. כך נוצרו פערים כלכליים-חברתיים והשכלתיים רחבים בין הקבוצות.
- **היעדר תיעוש וטכנולוגיה.** האוכלוסייה ברובה עסקה בחקלאות, ולכן לא התפתחו בפולין מעמד ביניים בעל השכלה, תיעוש וידע טכנולוגי. ההרכב התעסוקתי של אוכלוסיית פולין ב-1921: 65 אחוז עסקו בחקלאות, כ-17 אחוז עסקו במכרות ותעשייה, שישה אחוזים במסחר וביטוח, ארבעה אחוזים במנהל, שלושה אחוזים בתחבורה, ובמקצועות אחרים היו כחמישה אחוזים נוספים.
- **ניצול משאבי הטבע על ידי גורמים זרים.** מציאות נחשלת זו עמדה בסתירה מוחלטת למשאביה הטבעיים של פולין שכללו שפע של ברזל ופחם באזור שלזיה, נפט בגליציה

המזרחית, יערות רחבים במזרח וכמעט כולה אדמה חקלאית פורייה. ניצולם של אלה עשוי היה להוביל את המדינה לפיתוח הכלכלי וליציאה מנחשלות למודרניזציה ולקדמה. בפועל ניצלו את משאבי הטבעיים גורמי חוץ ומשקיעים זרים שצברו רווחים, ועל כן גברה תלותה של פולין בהשקעות חוץ.

שאלה מספר 3 סעיף ב'

השינויים שחלו בקרב היהודים בתחום הכלכלה:

- **ענף המסחר.** מקור המחיה העיקרי של משפחות יהודיות רבות היה מסחר זעיר בין העיר לכפר וסחר חוץ. מעבר הסחורות מפולין לשווקים ברוסיה פסק לחלוטין, ופגע בסוחרים יהודים רבים אשר ערב המלחמה קיימו קשרי מסחר בין פולין המרכזית לבין פולין המזרחית, שהייתה בידי רוסיה. כעת איבדו הסוחרים היהודים שווקים רבים, וקיימו קשרי מסחר פנימיים בלבד. מעורבותה של המדינה בתחומי הסחר פגעה במסחר השוטף, ורבים נאלצו לוותר על עיסוקם המסורתי. משפחות יהודיות עזבו את העיירות, וחיפשו פרנסה בערים הגדולות. בערים הגדולות נקלטו כפועלים אלפי איכרים פולנים רעבים מהכפרים, אך יהודים לא נקלטו ולא הועסקו.
- **עידוד ממשלתי.** הממשלה עודדה הקמת קואופרציות (אגודות שיתופיות), כדי לפקח על תחומי משק רבים ולרכזם בידיה. בתמיכה בקואופרטיבים השונים ובעידוד להקמתם העדיפה הממשלה אוכלוסייה פולנית על פני יהודית.
- **התעשייה.** הממשלה העדיפה בתחום התעשייה מפעלים פולניים על פני יהודיים, ועל כן מנעה מתן אשראי ליהודים בעלי מפעלים זעירים, שרצו להשתלב בשיקום המשק. נסגרו מפעלים ובתי מלאכה של יהודים, אשר בעבר שימשו מקור פרנסה לשכבות אוכלוסייה רחבות, ובעליהם נפלטו לשוק מבקשי העבודה. תביעתם של חוגים לאומניים להטיל חרם כלכלי על היהודים, פגעה אף היא בתעסוקה, הן במסחר הזעיר והן בתעשייה הזעירה.
- **סגירת בתי עסק בימי ראשון.** חוק ממשלתי אסר פתיחה של חנויות ומפעלים בימי ראשון. עקב כך נגרם נזק גדול ליהודים, משום שחנויותיהם היו סגורות יומיים בשבוע ולא יום אחד בלבד.
- **מוסדות ממשלתיים.** ענף פרנסה נוסף שהלך ונחסם בפני היהודים היה השירות במוסדות ממשלתיים. מורים יהודים נדחו מבתי הספר הממשלתיים, רופאים נדחו מבתי חולים ממשלתיים, ופקידים ממוסדות ומחברות בבעלות ממשלתית.

ההגבלות הרבות שצוינו לעיל הובילו להידרדרות כלכלית. ככל שגברה מדיניות המעורבות והפיקוח של הממשלה, כך הצטמצמה העסקתם של יהודים, והתרחבה העסקתם של פולנים. אחוז המובטלים היהודים הלך וגבר. למצב הכלכלי הייתה השפעה דמוגרפית. יהודים עזבו את פולין, ועלו לארץ ישראל בעלייה השלישית והרביעית. אך ההגירה לא הייתה רחבה בממדיה, הן בשל מדיניות המנדט הבריטי בארץ ישראל והן משום שארצות הברית סגרה את שעריה בחוקי הגירה נוקשים. המצב הלך והחריף במחצית השנייה של שנות ה-30. הסיסמה פולין לפולנים העידה על התגברות רגשות לאומניים ועל שנאת זרים, שכוונה כלפי כל המיעוטים הלאומיים. בפועל פגעה שנאת הזרים בעיקר ביהודים, שכן נלוותה לה אנטישמיות מסורתית. האנטישמיות זכתה לעידוד מצד השלטון, שקרא לפגוע ביהודים כלכלית אך לא פיזית.

שאלה מספר 4 סעיף א'

הקשיים שהתעוררו בפולין בשל בעיית ריבוי המיעוטים:

- **מספרם היחסי באוכלוסייה.** ב-1921 חיו בפולין 27.2 מיליון תושבים, כשליש מהם מיעוטים: מיליון גרמנים, חמישה מיליון רוסים שכללו אוקראינים וליטאים וכשלושה מיליון יהודים.
- **פיזורם הגאוגרפי** של המיעוטים **וסמיכותם למדינות הלאום** השכנות עוררו מתח ביחסי פולין עם שכנותיה.
- **מסורת שונות.** בשנותיה הראשונות של פולין החדשה שררה במדינה מצוקה קשה. הפולנים תושביהם של רוסיה, גרמניה ואוסטריה, שזה עתה התלכדו לכונן מדינה אחידה, היו במשך יותר מ-125 שנים כפופים לחוקים שונים ולשיטות ממשל שונות, שירתו בצבאות שונים, לחמו אלה באלה, וקנו להם דרכי מסורת שונות ונאמנות שונות. בגליציה שהייתה בשטח האימפריה האוסטרו-הונגרית נהנו הפולנים מאוטונומיה ומזכויות ייצוג במוסדות השלטון. באזורי גרמניה זכו פחות הפולנים לייצוג, ואילו בשלטונו של הצאר הרוסי היו הפולנים חסרי זכויות ולא הכירו ממשל עצמי. לכן הפולנים שחיו במזרח אירופה התייחסו בעוינות לשלטון המדינה, בעוד אלו שחיו במערב אירופה שיתפו פעולה עם השלטון ואף נטלו בו חלק.
- **ניסיונות ליצור אחדות.** פולין חתמה על הסכם המיעוטים אף שהתנגדה לתוכנו, כיוון שהבינה כי קבלתו היא תנאי לעצמאותה. למרות חתימתם על ההסכם נהגו השלטונות בפולין ביחס נוקשה כלפי המיעוטים. ניסיונותיהם ליצור אחדות בין החלקים השונים נתקלו בהתנגדות מצד מיעוטים, שסירבו להשתלב במדינה הפולנית, ולא זכו ליחס אוהד מצד השלטונות. המתח בין השלטון הפולני לבין בני המיעוטים יצר אי שקט ועימותים, שהשפיעו גם על מערכת היחסים בין פולין לשכנותיה.

- **בתהליך גיבוש מדינת הלאום הריבונית התעוררו מחדש רגשות פטריטיים-לאומיים.**
לפולין לא הייתה מסורת דמוקרטית, וחלק מאוכלוסייתה חי במשטרים דיקטטוריים. בהסכמי השלום נקבע כי מדינות הלאום החדשות יוקמו על פי עקרון ההגדרה העצמית וצורת המשטר בהן תהיה דמוקרטית. אך בשל הרכבה של האוכלוסייה ועברה התעורר קושי להנהיג משטר דמוקרטי תקין, המבטיח זכויות למיעוטים כחלק מתהליך גיבוש מדינת לאום. בתהליך גיבוש מדינת הלאום הריבונית התעוררו מחדש רגשות פטריטיים-לאומיים, ששילבו שנאת זרים והסתייגות מהמיעוטים הלאומיים במדינה. פולין ראתה במתן זכויות למיעוטים הלאומיים פגיעה בריבונותה והתערבות מיותרת של המעצמות בענייניה הפנימיים, ופיתחה יחס של חשדנות ועוינות כלפי המיעוטים.

שאלה מספר 4 סעיף ב'

דוגמאות להחרפה ביחס השלטון כלפי המיעוט היהודי בשנים 1935 – 1939 (על הנבחן היה להציג שניים):

- בסוף שנות ה-30, לאחר מותו של פילסודסקי, הוקצנו התופעות האנטישמיות עם התחזקותן של הלאומנות והנטיות הפשיסטיות ברחוב ובפוליטיקה הפולנית. אלה הפכו את האנטישמיות לגייטימית ברחוב הפולני, הן בביטוייה התאורטיים והן בביטוייה המעשיים: ביהודים אשר גרו בעיירות ובערים בוצעו פוגרומים, כדי לאלץ אותם להגר, ומצען של מפלגות שונות כלל אמירות ומסרים אנטישמיים קיצוניים.
- חוגים לאומניים טענו כי היהודים משתמשים בכוחם להשפיע על פולין בעניינים חשובים: לא ייתכן לתת לגורם זר להשפיע על מדינתם של הפולנים... היהודים היו ותמיד יהיו גורם זר שלעולם לא יוכל להשתלב בכלל האזרחים במדינה, ולכן יש לסייע להם להגר מפולין, כדי שהמשק הפולני יהיה נקי מיהודים. היו גם מי שהחתימו על עצומה שביקשה להכריז על היהודים כ"אזרחים זמניים".
- היהודים קופחו כלכלית, חברתית ופוליטית על ידי השלטון והחברה בפולין. לקראת מלחמת העולם השנייה דרשה פולין רשמית פתרון ליהודים המתגוררים בה מהוועדה לענייני מיעוטים בחבר הלאומים. הפתרון שהוצע התייחס לסיוע ליהודים להגר, או לחלופין לסייע בהקמת מדינה יהודית בארץ ישראל או בכל טריטוריה אחרת.

האנטישמיות בפולין נבעה מהגורמים הבאים :

- המיעוט היהודי בפולין היה חשוף לגילויי עוינות עזים בגלל שורשיה הדתיים והעממיים העמוקים של האנטישמיות בפולין.
- רבים פירשו על דרך השלילה את דרישתם של היהודים לאוטונומיה ולזכויות לאומיות בפני ועידת השלום. בקרב רבים נשמעה הטענה כי היהודים מפעילים לחץ בינלאומי כול יכול המזמין את מעורבותם של גורמי חוץ בענייניה הפנימיים של פולין, ואף פועלים בניגוד לרגשות פטריוטיים. פולנים רבים לא ראו בעין יפה את מעורבותם ואת פעילותם הפוליטית והכלכלית של היהודים בפולין.
- המבנה הכלכלי-תעסוקתי של יהודי פולין היה שונה מהמבנה של כלל האוכלוסייה. היהודים החזיקו באחוז גבוה ביותר מהיקף הסחר והמלאכות במדינה, בעוד כלל האוכלוסייה התפרנסה בעיקר מחקלאות.
- במצב כלכלי קשה, כשהתרחבה האבטלה בפולין, הייתה ההתייחסות ליהודים כאל גורם זר, הפוגע בכוח העבודה הפולני. לכן העדיפו רבים להעסיק פולנים ולא יהודים. ככל שגברו בעיותיה של פולין, כך גברה האנטישמיות והדעות הלאומניות נעשו נפוצות יותר. מדיניות האפליה הכלכלית, התרבותית והחינוכית נעשתה בתחילה בהסוואה, אך עד מהרה הפכה למדיניות גלויה, ואילצה את היהודים להיאבק למימוש זכויותיהם כאזרחים וכמיעוט לאומי.
- השפעת הנאציזם בגרמניה וההתקרבות בין גרמניה הנאצית ובין פולין, הקצינו את היחס כלפי היהודים.

ארצות- הברית

שאלה מספר 5 סעיף א'

- בנאומו זה מבטא הנשיא קולידג' את תחושותיו ביחס לשפע הכלכלי שהתקיים לדעתו בארצות הברית. תקופת השפע הכלכלי הגדול נמשכה בארה"ב לכל אורך שנות העשרים עד לפרוץ המשבר הגדול בשנת 1929, משבר שהחל תקופת שפל ומיתון חסרת תקדים בארה"ב. שנות העשרים היו כאמור שנות התפתחות וצמיחה כלכלית חסרת תקדים. להלן שלושה מאפיינים של שנות השפע והסבר הקשר הסיבתי בין אחד מהם לבין המשבר הכלכלי הגדול.
- **שנות השפע אופיינו בתמורות טכנולוגיות חסרות תקדים**, התחבורה התפתחה באופן מהפכני. הונחו עשרות אלפי קילומטרים של מסילות ברזל, הוגבר הייצור ההמוני של המכוניות, בעיקר בזכות מכונית ה T, האמינה והזולה שייצר מפעל המכוניות של פורד. מכונית זאת

אפשרה לאמריקאים רבים לשפר את רמת חייהם באופן משמעותי וכמובן לקצר את זמן הנסיעה ממקום למקום.

- **פיתוח תעשייתי מואץ ויצור המוני של מוצרי צריכה ביתיים** כמו רדיו, טלפון מקרר חשמלי מכונות כביסה ושואבי אבק. בעקבות פיתוחים אלה הפכה החברה האמריקאית לחברה צרכנית מובהקת והעלייה ברמת החיים במיוחד זו של המגזר העירוני הייתה משמעותית.
- **פעילות כלכלית אינטנסיבית מאוד של הבורסה האמריקאית.** הבורסה בוול סטריט היותר מוקד ההשקעות העיקרי בארה"ב ובעולם. כל אמריקה סחרה בבורסה. החל מהתאגיד הגדול ועד לעקרת הבית והפועל. המסחר בבורסה היה בלתי מבוקר וללא כל פיקוח ממשלתי. נהפוך הוא: הממשלה עודדה את ה"כלכלה החופשית" ולא הייתה מוכנה, וזאת בהתאם לאידיאולוגיה השמרנית של הנשיא הובר, להטיל כל הגבלות על מסחר בורסאי. חברות ותאגידים גדולים העדיפו לסגור פסי ייצור על מנת להגיע לרווחים קלים בבורסה. ערך המניות הנסחרות בבורסה עלה באופן קיצוני כך שלא שיקף את הערך הריאלי של הסחורות השירותים המוצרים והחברות.

הפעילות הבלתי מבוקרת של הבורסה האמריקאית היא אחד הגורמים המשמעותיים ביותר לפרוץ המשבר והשפל. הבורסה הפכה לבועה כלכלית שהתפוצצה. החל מיולי 1929 החלה ירידה בביקוש למניות ובאוקטובר 1929 החלה בבת אחת הקריסה הגדולה כאשר ערך המניות שנסחרו בבורסה ירד באורך קיצוני. ירידת הערך הקיצונית נמשכה לאורך החודשים הבאים עד לנקודת השיא של הירידה ב-1933 נקודה שבה ירד הערך הממוצע של המניות בעוד 77 אחוזים. התמוטטות הבורסה הביאה לתגובת שרשרת קשה מאוד במשק האמריקאי. אלפי עסקים גדולים וקטנים התמוטטו, אבטלה אדירה פרצה, עוני, אבדן חסכוניות, שיטוט בצידי הדרכים ועוד.

שאלה מספר 5 סעיף ב'

להלן התמורות המרכזיות שעברו על היהודים בארצות הברית בתקופה שבין שתי מלחמות עולם בתחומי הדמוגרפיה, החברה הכלכלה והחינוך.

- **תמורות בכלכלה-חברה** – שינוי מרכזי אחד בתחום הכלכלי קשור לתעסוקה. אם בתחילת המאה ה-20 מרבית היהודים בארה"ב עבדו כפועלי תעשייה בעיקר בתחום הטקסטיל, הרי שבתקופה שבין המלחמות גדל מאוד מספר היהודים בעלי המקצועות החופשיים, יזמים ובעלי עסקים. שינוי זה נבע מהעלייה הדרסטית באחוז היהודים באוניברסיטאות. יהודים בלטו במיוחד כעורכי דין, רואי חשבון ובעלי עסקים, בעיקר בתעשיות התקשורת והטכנולוגיה. גם בתעשיית הסרטים מילאו היהודים תפקיד חשוב. אישים כמו לואיס מאייר, האחים וורנר וסמואל גולדווין הפכו את תעשיית הקולנוע

- למפעל של מיליונים. ואת עצמם לאילי כספים. ליהודים היה חלק מכריע ביצירת ההווי של שנות העשרים העליזות שרישומן ניכר בתולדות התרבות האמריקאית.
- **שינויים בתחום הדמוגרפיה** – בתחום הדמוגרפי קורים שני שינויים הקשורים זה בזה. עקב חוק ג'ונסון (חוק ההגירה הלאומית) מצטמצמת ההגירה היהודית לארה"ב ממזרח אירופה ושיעור הגידול באוכלוסייה היהודית קטן. שינוי נוסף הוא האמריקניזציה בקהילה היהודית. בסוף שנות ה-30 רוב הקהילה היהודית הורכב מילידי ארה"ב. אלה אימצו אורחות חיים אמריקאיים ומרכיבי חיים אמריקאיים בתחום השפה בתחום הזהות והתרבות. רובם דיברו אנגלית, התרחקו מאורח החיים הדתי וממרכיב הזהות היהודי, ואף עברו תהליכים מואצים של התבוללות. שינוי נוסף בתחום הדמוגרפי הוא הגירתם הפנימית משכונות ורבעים יהודים מובהקים לשכונות מעורבות הכוללות גם אוכלוסייה נוצרית מבוססת.
 - **תמורות בתחום התרבות והחינוך** – גם בתחום התרבות והחינוך עברו על היהודים מספר תמורות. בשנות ה-20 רוב היהודים דיברו יידיש וסופרים ויוצרים יהודים כתבו ביידיש. בשנות ה-30 עקב תהליכי האמריקניזציה סופרים ויוצרים יהודים רבים כתבו באנגלית והתייחסו בכתיבתם לחברה האמריקאית הכללית ולא רק לציבור היהודי. אישים ממוצא יהודי כגון גרטרוד שטיין ומקסוול בודנהיים היו מיוצרי הזרם החדש בספרות האמריקאית. מו"לים ממוצא יהודי כמו קנופף התמחו בהוצאת מיטב הספרות של הזמן ההוא. כתב העת היהודי הספרותי הראשון שהופיע באנגלית "מנורה" הגיע לשיא השפעתו לאחר מלחמת העולם הראשונה. שחקנים ובדרנים יהודים רבים חלקם בני מהגרים, הופיעו על בימות שונות והחדירו מגמות עממיות יהודיות לתרבות העממית האמריקאית. זאת ועוד, חל שינוי משמעותי גם בתחום ההשכלה. משפחות יהודיות רבות השקיעו משאבים עצומים כדי לשלוח את הילדים לאוניברסיטאות שהיו מבחינת מסלול נעות בחברה. בשנות ה-30 אחוז הסטודנטים היהודים בארה"ב כולה היה 9% ובניו-יורק קרוב ל-50%.

שאלה מספר 6 סעיף א'

- המשבר הכלכלי שפרץ עם נפילת הבורסה באוקטובר 1929, נמשך לאורך שנים רבות, והוביל לשפל מיתון ואבטלה בכלכלה ובחברה האמריקאית. יתר על כן השפל הכלכלי העמיד בספק את הנחות היסוד הבסיסיות ביותר של הקפיטליזם האמריקאי.
- להלן ביטויים של המשבר הכלכלי הגדול (על הנבחן היה להציג **שניים**):
- תשעת אלפים בנקים פשטו את הרגל ונסגרו בעקבות סגירת הבנקים התמוטט כל מערך האשראי בחברה האמריקאית.

- עלייה קיצונית בשיעור האבטלה. - מספר המובטלים עלה מ-1.6 מיליון מובטלים בשנת 1929 למספר שיא של 12.8 מיליון מובטלים בשנת 1933.
- אובדן חסכוניות, רכוש ועוני- עשרות אלפי משפחות נותרו במצב של חוסר כל. משפחות אלו נאלצו לעזוב את בתיהן משום שלא עמדו בתשלומי המשכנתא ותשלומים נוספים ולנדוד בדרכים לחפש עבודה. הוקמו מחנות פחונים ואוהלים בהם גרו העניים החדשים בתנאי עזובה קשים ביותר. מחנות אלו נקראו הובר- ווילס (ערי הובר- הנשיא הרפובליקני שבעיני רבים נתפס כאחראי לשפל).
- התמוטטות מערכת החינוך- אלפי בתי ספר נסגרו בהעדר יכולת לשלם את משכורות המורים.

הנשיא הובר האמין בתוקפה של הגישה הקפיטליסטית בכלכלה וברעיון השוק החופשי. על פי תפיסתו על הממשלה לצמצם את מעורבותה במשק למינימום גם בעת משבר כלכלי. לנוכח המשבר קבע הנשיא כי השוק מסוגל "לתקן את עצמו" גם ללא מעורבות מאסיבית של הממשל. למרות כל אלה נקט הנשיא במספר צעדים להתמודדות עם המשבר. להלן שלשה צעדים מרכזיים :

- הנשיא הפעיל לחץ על התעשיינים ועל נציגי האיגודים המקצועיים להגיע למעין עסקת חבילה, על פיה ימנעו התעשיינים ובעלי העסקים הגדולים מפיטורין מצד אחד ומצד שני ימנעו הפועלים מהצגת דרישות שכר מופרזות, כך שניתן יהיה לייצב את המשק.
- הנשיא הובר הנהיג עבודות ציבוריות בקני מידה גדול לעומת העבר, אלא שהממשל לא הקציב כסף רב מתקציב המדינה לעבודות אלו. הובר המשיך לקיים את שיטת מכסי המגן על תוצרת חקלאית ותעשייתית ואף יזם חקיקה בעניין זה בקונגרס. כל זאת על מנת להגן על התוצרת האמריקאית מפני תחרות חיצונית ומפני יבוא מאירופה. במקביל הפעיל הנשיא לחץ על הבנקים להמשיך ולהלוות כספים למגזר החקלאי כדי שהחקלאים ימשיכו לייצר תוצרת חקלאית.

שאלה מספר 6 סעיף ב'

על פי תפיסת עולמו של הקונסרבטיבי יש לתמוך בציונות. זרם זה ראה בעין יפה הקמתו של בית לאומי יהודי בארץ ישראל. לארץ ישראל מקום מרכזי בתהליך התחייה של עם ישראל הן במולדתו ההיסטורית והן בתפוצות הגולה השונות. הקונסרבטיבים לא ראו כל סתירה בין תמיכתם בציונות לבין נאמנותם לאומה ולחברה האמריקאית.

עמדתו של הזרם הרפורמי ביחס למקומה של ארץ ישראל בהווה היהודית לאומית וביחס לציונות הייתה לעומת זאת מורכבת יותר. בתחילת דרכו בארצות הברית במצע פיטסבורג, הביע הזרם

הרפורמי התנגדות לתנועה הציונית ולמרכזיותה של ארץ ישראל אצל העם היהודי. לעומת זאת בשנת 1937 במצע קולומבוס שינו הרפורמים את עמדתם והביעו תמיכה בציונות ובשיקום ארץ ישראל הן כמרכז רוחני של עם ישראל והן כמקום מפלט פוליטי לאלה המעוניינים בכך. יתר על כן הרפורמים קבעו כי יש לתמוך בהקמתו של בית לאומי יהודי בארץ ישראל.

צרפת

שאלה מספר 7 סעיף א'

ההשפעה של תוצאות מלחמת העולם הראשונה על צרפת בתחום **הכלכלה** :

- הרס תשתיות: בצפון מזרח צרפת התנהלו קרבות כבדים ביותר במהלך מלחמת העולם הראשונה. מדובר באזורי התעשייה הכבדה של צרפת שנפגעו קשות במלחמה. המלחמה הרסה גם את תשתיות התחבורה באזור ושיקום התעשייה הצריך הון רב שלא היה מצוי בצרפת.
- מעבר המשק מייצור בזמן מלחמה לייצור בשעת שלום: במהלך מלחמת העולם הראשונה רתמה צרפת את כל יכולתה המשקית והתעשייתית לטובת המאמץ המלחמתי. כשהסתיימה המלחמה לא היה עוד צורך בייצור הצבאי המואץ והמפעלים החלו פולטים ידיים עובדות. כך נוצרה בעיית אבטלה שהחריפה עם חזרתם של מאות אלפי חיילים מהחזית.
- אובדן השקעות ברוסיה: בשנים שלפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה השקיעה צרפת סכומי כסף גדולים בהקמת מפעלים ברוסיה. במהלך המלחמה התרחשה ברוסיה המהפכה הקומוניסטית (1917). בתוך זמן קצר הלאים השלטון ברוסיה את המפעלים הצרפתיים וכל השקעותיה של צרפת ירדו לטמיון.
- אינפלציה – ירידת ערך הפרנק: בשנות העשרים איבד הפרנק הצרפתי מכוחו וערכו נשחק בעשרות אחוזים. ירידת ערך הפרנק פגעה ביבוא הצרפתי.

ההשפעה של תוצאות מלחמת העולם הראשונה על צרפת בתחום **הביטחון** :

- החשש מגרמניה: למרות שצרפת הייתה בצד המנצח במלחמת העולם הראשונה, היא חששה מאד מהאפשרות שגרמניה תשוב ותתקוף אותה בעתיד. הגרמנים עלו על צרפת באופן ניכר

בהיקף כוח האדם (40 מליון צרפתים, לעומת 60 מליון גרמנים). גם יכולתה הטכנולוגית הגבוהה של גרמניה הגבירה את החששות בצרפת.

- **מחסור בלוחמים**: בשנות ה-30 סבלה צרפת ממצוקת כוח אדם המתאים להכשרה כחיילים ולוחמים. האבדות הכבדות במלחמת העולם הראשונה הביאו למצב בו חסרו שנתונים שלמים באוכלוסיה הצרפתית ולמעשה לא היו מספיק צעירים שניתן להכשירם כחיילים וקצינים.

שאלה מספר 7 סעיף ב'

שתי הגישות שרווחו בקרב יהודי צרפת בשאלת ההשתלבות בחברה הצרפתית:

גישה אחת אותה הובילו היהודים הוותיקים בצרפת גרסה **יש לנסות ולהשתלב ככל האפשר בחברה הצרפתית**. מדובר ביהודים שחיו בצרפת מדורי דורות ובלטו בעובדה שהשתלבותם בחברה הצרפתית הייתה מושלמת. הם היו מעורים היטב בחברה הסובבת וראו עצמם צרפתים לכל דבר. היחס לצרפת היה יחס של פטריוטיות, אמונה בערכי המהפכה הצרפתית ("חרות", "שוויון" ו"אחוה") ובמוסדות המדינה. מרבית היהודים בקבוצה זו היו חילוניים, אך גם החילונים ראו עצמם מחויבים ליהדות דרך ארגונים כמו כ"ח (רשת חינוך יהודי). יהודים אלה נהנו משוויון זכויות בחוק (אמנציפציה), והשתלבו בכל תחומי הכלכלה והחברה. היהודים הצרפתים למדו בבתי ספר צרפתיים, רכשו השכלה כללית ודיברו צרפתית רהוטה. בתחום התעסוקה ניכר ייצוג בולט ליהודים הצרפתים במקצועות החופשיים, במסחר בבנקאות ובתעשייה.

גישה אחרת אותה הובילו המהגרים היהודים בצרפת הייתה **גישה של הבדלות והסתגרות**. מדובר על שתי קבוצות של מהגרים: **יהודים זרים ממוצא אשכנזי** - מרבית יהודים אלו הגיעו ממזרח אירופה, בעיקר מרוסיה, פולין ורומניה על רקע פרעות ורדיפות בארצות מוצאם. יהודים אלו השתייכו ברובם למעמד הפועלים ולא נקלטו בחברה הצרפתית. הם לא דיברו את השפה המקומית (דיברו יידיש) ועבדו ברובם במקצועות קשיי יום בתעשיית הטקסטיל, הנעליים, מסחר זעיר וסדקית. יהודים אלו בלטו בזרותם והיהודים הצרפתים התייחסו אליהם בזלזול. לפי הערכות שונות מנו היהודים ממוצא אשכנזי כ-170 אלף נפש.

קבוצה נוספת של מהגרים שלא השתלבו בחברה הצרפתית והובילו מגמה של היבדלות והסתגרות **היו יהודים מגרמניה אוסטריה וצ'כיה שנרדפו ע"י הנאצים**: יהודים אלו הגיעו לצרפת בשנים 1933-1940 (מעליית הנאצים לשלטון בגרמניה ועד פלישת הצבא הגרמני לצרפת). יהודים אלה נשארו ברובם בצרפת לאחר שתם תוקף הוויזות החוקיות שלהם ונחשבו מהגרים בלתי חוקיים. לכן הם גם התקשו למצוא עבודה. העובדה שיהודים אלו לא דיברו את השפה הצרפתית ומצבם הכלכלי היה דחוק ביותר הביאה להבדלותם מהחברה הצרפתית והקשתה על השתלבותם. יהודים אלו חיו בתנאי דלות ועוני

והחיו בדעת הקהל הצרפתית את דמות "היהודי הנודד", העני והמושפל. כתוצאה ממצבם הקשה עוררו יהודים אלו תגובות אנטישמיות ומ-1938 ניסתה ממשלת צרפת להגביל את הגירתם.

שאלה מספר 8 סעיף א'

הבעיות של צרפת בין שתי מלחמות העולם הבאות לידי ביטוי בקטע:

- צרפת בפרוץ מלחמת העולם השנייה הייתה חלשה יותר מאשר בעת סיום מלחמת העולם הראשונה.
- לצרפת היו פחות יידיים ובעלי ברית בהשוואה למצבה במלחמת העולם הראשונה - "לא טרחנו לגייס בעלי ברית".
- לצרפת חסרו שנתונים שלמים באוכלוסיה, שיכלו להתאים להכשרה כחיילים ולוחמים - "לא הולדנו מספיק ילדים".
- רמת החימוש של הצבא הצרפתי הייתה ירודה ביותר - "לא ייצרנו כלי נשק בכמות מספקת".

בעיה נוספת של צרפת בתקופה זו הייתה קיטוב פוליטי חריף שהעיק על המערכת השלטונית בתקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה, ובייחוד בשנות ה-30. צרפת סבלה מהקצנה לימין ולשמאל. עם הימין נמנו המלוכנים והרפובליקנים שדגלו במדיניות חוץ תקיפה, דרשו להחמיר עם גרמניה ולהחלישה והביעו ספק ביכולתו של חבר הלאומים להתמודד עם משברים באירופה. בשמאל התחזק כוחם של הקומוניסטים שחתרו תחת המשטר הדמוקרטי, בתקווה לבצע הפיכה כפי שהתרחשה בברית-המועצות שנים ספורות קודם לכן.

מגמה זו של הקצנת המערכת הפוליטית בצרפת מצאה את ביטוייה בהקמת ארגונים שחתרו לרסק את הדמוקרטיה הפרלמנטארית בצרפת. בשנות ה-30 ובייחוד לאחר עלייתו של היטלר לשלטון בגרמניה (1933) התחזקו התנועות הימניות הפאשיסטיות בצרפת, שאחת הבולטות שבהן הייתה ארגון "צלב האש" – ארגון ימני לאומני של משוחררי צבא שנוסד ב-1927 והתחזק מאד לאחר עליית הנאצים לשלטון בגרמניה. ארגון זה עסק בהסתה פרועה נגד הדמוקרטיה הפרלמנטארית בצרפת ורצה להשליט בה משטר פאשיסטי.

שאלה מספר 8 סעיף ב'

התגובות של "היהודים הוותיקים" ושל "היהודים החדשים" על התגברות האנטישמיות בצרפת בשנות ה-30:

תגובת היהודים הוותיקים להתגברות האנטישמיות:

בשנות ה-30 התמודדו יהודי צרפת עם התגברות האנטישמיות במדינה מצד אחד והשפעת הנאציזם בגרמניה על הכוחות הימניים הלאומניים בצרפת מצד שני. עמדתם העקרונית של יהודי צרפת הייתה שהדרך הטובה ביותר להתמודד עם האנטישמיות היא לסמוך על הדמוקרטיה הצרפתית. היהודים הוותיקים בחרו במדיניות של הרגעה ושקט פוליטי כשהם מדגישים את הניטרליות הפוליטית שלהם. היהודים הצרפתים (הוותיקים) ראו בהגירת היהודים לצרפת ובייחוד בהגירת יהודי גרמניה את אחד הגורמים להתפרצות האנטישמיות. גישתם של יהודי צרפת הייתה שהתעוררות תופעת האנטישמיות מקורה בחולשה חברתית העתידה לחלוף ולא בתופעה כרונית ומושרשת בחברה הצרפתית (כפי שהייתה לדעתם, ברוסיה ובגרמניה). יהודי צרפת הוותיקים התנגדו לקחת חלק באסיפות המוניות שניהלה "הליגה הבינלאומית נגד אנטישמיות" שנוסדה ב-1928 ונאבקה בגורמים הפשיסטיים בצרפת. היהודים הוותיקים בצרפת פעלו לשילוב היהודים הזרים בחברה, בכלכלה ובתרבות במטרה להטמיע את המהגרים באוכלוסייה הכללית.

תגובת המהגרים היהודים - "היהודים החדשים" להתגברות האנטישמיות

לעומת יהודי צרפת הוותיקים, לא הסכימו המהגרים היהודים בצרפת להימנע מפעילות פוליטית כאשר ביטחונם האישי הועמד בסכנה. מהגרים אלו הגיעו מארצות שבהן התנהלה פעילות פוליטית רדיקלית (קיצונית) ולכן ראו במאבק פוליטי באנטישמיות דרך ביטוי לגיטימית. המהגרים היהודים בצרפת פעלו באמצעות שני ארגונים במטרה להיאבק באנטישמיות. האחד כונה "הפדרציה" – ארגון שהשתתף בפעילות פוליטית אנטי נאצית והטיף לחרם נגד סחורה גרמנית. השני ארגון "החזית העממית היהודית" – גוף קומוניסטי שנאבק בפאשיזם, באנטישמיות ובשנאת הזרים.

פרק שני- גרמניה בימי הרייך השלישי, מלחמת העולם השנייה והשואה

על הנבחן לענות על שתי מהשאלות 9-11 או על אחת מהשאלות 9-11, ועל אחת מהשאלות 12-13

שאלה מספר 9 סעיף א'

חוק ההסמכה - "החוק לביטול מצוקת העם והרייך"
"חוק ההסמכה" שכונה גם "החוק לביטול מצוקת העם והמדינה" הסמיך את הממשלה הנאצית לחוקק חוקים ללא אישור הפרלמנט, גם אם מדובר בחוקים הסותרים את החוקה (החוקה

הדמוקרטיה שחברה בימי רפובליקת וימאר). באמצעות פעולה זו ריסקו הנאצים את מנגנון הפרדת הרשויות בגרמניה וניטרלו את החוקה.

על הנבחן היה להציג שתי דוגמאות המוכיחות שהיטלר לא קיים את ההתחייבויות המוזכרות:

- **ביטול כל המפלגות בגרמניה פרט למפלגה הנאצית:** כחצי שנה לאחר עליית הנאצים לשלטון, נחקק בגרמניה חוק שאסר את קיומם של איגודים מקצועיים ונקבע שהמפלגה היחידה שקיומה מותר בגרמניה היא המפלגה הנאצית. כך חיסלו הנאצים את עיקרון התחרות על השלטון ורוקנו את הרייכסטאג מתוכן, שכן במקום פרלמנט המייצג פלורליזם של מפלגות, מיוצגת בו המפלגה הנאצית בלבד. במקום פרלמנט נבחר הפך הרייכסטאג לחבורה של אומרי הן להיטלר. הדבר עומד בניגוד מפורש לדבריו של היטלר בנאום לפיהם "שום סכנה אינה נשקפת לקיום הרייכסטאג".
- **איחוד משרת הנשיא וראש-הממשלה:** בתחילת אוגוסט 1934 נפטר נשיא גרמניה הינדנבורג. באותו היום איחד היטלר את משרת ראש הממשלה והנשיא בראשותו. עם איחוד המשרות נערכו בכל רחבי גרמניה טקסים בהם נשבע צבא גרמניה אמונים **אישית** להיטלר. פעולה זו הייתה חשובה ביותר כיוון שעד לשלב זה קיים היה הסיכוי (גם אם התיאורטי) שהצבא יפעל נגד הנאצים ויסלק את היטלר מעמדת ההנהגה. שבועת האמונים האישית להיטלר הסירה חשש זה ו"נעצה מסמר נוסף" בארון הקבורה של הדמוקרטיה בגרמניה.
- **איחוד משרת הנשיא וראש הממשלה** עומד בניגוד מפורש לדבריו של היטלר בנאום לפיו "מעמדו וזכויותיו של הנשיא נשארים ללא שינוי".
- **"האחדה"** – מרגע עליית הנאצים לשלטון הם התחילו בתהליך האחדה שפירושו: השתלטות המנגנון הנאצי על העם הגרמני, ביטול המוסדות הדמוקרטיים במדינה והשלטת דפוסים אחידים בגרמניה. במסגרת האחדה בוטלו חירויות הפרט, המפלגות הפוליטיות פוזרו למעט המפלגה הנאצית, פורקו האיגודים המקצועיים ומתנגדי הממשל נרדפו. המטרה הייתה לארגן מחדש את כל החיים הציבוריים והפוליטיים בגרמניה ברוח האידיאולוגיה הנאצית ובכלל זאת גם את חיי הפרט והמשפחה. לשם כך גויסו כל אמצעי התקשורת וכל אמצעי ההשפעה על דעת הקהל. המידע באמצעי התקשורת הוכתב ע"י המשטר, תורת הגזע ורעיונות נאצים אחרים הוחדרו למערכת החינוך הגרמנית, נערכו מפגני ראווה ומצעדים וגם הספרות והאומנות גויסו לשירות הנאצים. במסגרת האחדה הועמדו גם מנגנוני השלטון תחת פיקוחם של הנאצים. בדצמבר 1933 נחקק חוק "אחדות המדינה והמפלגה" שקבע את איחוד המפלגה והרייך הגרמני וביטול סמכותן של המדינות המרכיבות את הפדרציה הגרמנית.

פעולה זו עומדת בניגוד מפורש לדבריו של היטלר לפיהם "הקיום הנפרד של המדינות הפדראליות לא יופסק".

שאלה מספר 9 חלק ב'

שלוש דרכי התמודדות של יהודים בגרמניה עם מדיניות הנאצים כלפיהם בשנים 1933-1939:

- **הגירה:** מהרגע בו עלו הנאצים לשלטון הם החלו לרדוף את יהודי גרמניה. יהודים רבים הבינו שלא ניתן לצפות לשיפור במצבם תחת השלטון הנאצי האנטישמי ובחרו להגר מגרמניה. בסך-הכול היגרו כ-50% מיהודי גרמניה בשנים 1933-1939.
- **חינוך:** עבור תלמידים יהודים רבים הפכו הלימודים בבתי הספר הגרמניים הציבוריים, שבהם למדו עד לעליית הנאצים לשלטון כשווים בין שווים, לחוויה קשה ביותר. מבחינה חוקית יכלו תלמידים יהודים להמשיך וללמוד בתנאים מסוימים ובהגבלות רבות עד שנת 1938, אך המציאות הפכה קשה ומעיקה מיום ליום. תורת הגזע הנאצית נלמדה בכל בתי הספר, ולא אחת סבלו תלמידים יהודים מרדיפות והטרדות של מורים ותלמידים. במקביל פוטרו מורים יהודים רבים ממשותיהם. התוצאה מהקשיים ההולכים וגוברים ללמוד בבתי הספר הגרמניים הייתה התרחבות רשת החינוך היהודית האוטונומית בגרמניה. מטרתם של מוסדות החינוך היהודים הייתה להעניק לילדים משענת רוחנית-נפשית שתעזור להם להתמודד עם המשבר בחייהם, להעמיק את היכרותם של התלמידים עם מורשתם היהודית, ולספק להם ידע והכשרה מקצועית שיסייעו להם במקרה של הגירה מגרמניה. המצב בבתי הספר היהודים היה קשה: חלק ניכר מבתי הספר הוקמו במבנים ארעיים ומוזנחים. גם הרכב התלמידים השתנה ללא הרף כאשר לערים הגדולות נוספו תלמידים שהגיעו עם משפחותיהם מערי השדה, וילדים אחרים עזבו כאשר משפחותיהם היגרו מגרמניה.
- **הסבה מקצועית:** יהודים רבים איבדו את מקומות עבודתם לאחר עליית הנאצים לשלטון וההסבה המקצועית הפכה אמצעי מרכזי להישרדות כלכלית. רופאים הפכו לטכנאי רנטגן, עורכי דין ופקידי ממשלה הפכו לסוכני מכירות ועסקים יהודים הפכו במקרים רבים לחברות משפחתיות, לאחר שסוחרים יהודים נאלצו להפסיק להעסיק עובדים "אריים". במקומם הם הכניסו לעבודה בני משפחה, שגם אפשרויות התעסוקה שלהם הצטמצמו.

שאלה מספר 10 סעיף א'

עקרונות האידיאולוגיה הנאצית הבאים לידי ביטוי בקטע (על הנבחן היה לציין **שניים**):

- **איחוד כל הגרמנים החיים מחוץ לגרמניה בתוך גבולות הרייך** – אחד הרעיונות המרכזיים בתפיסה הנאצית היה חזון "הרייך הגרמני המורחב". במסגרת חזון זה טענו הנאצים שיש להשיב לגרמניה שטחים שנלקחו ממנה בגבולה המזרחי (הגבול עם פולין וצ'כוסלובקיה). במסגרת תהליך זה יש לאחד בתוך גבולות הרייך את כל הגרמנים החיים באזורים אלו.
- **השגת מרחב מחייה לעם הגרמני** – בהתאם לאידיאולוגיה הנאצית זקוק העם הגרמני למרחב מחייה ולשם כך יש להשתלט על שטחים במזרח אירופה על חשבון העמים הסלאבים הנחותים החיים במזרח אירופה. היטלר ראה בהשגת מרחב המחיה לעם הגרמני יעד ראשון במעלה. [בסופו של דבר המתקפה על פולין, שהביאה לפרוץ מלחמת העולם השנייה ומאוחר יותר המתקפה על ברית-המועצות מבטאות את שאיפתם של הנאצים למרחב מחייה].
- **גזענות** - המרכיב המרכזי באידיאולוגיה הנאצית הוא הגזענות, ששימשה בסיס לאנטישמיות. לפי תורת הגזע, המבוססת על **עיוות** תורת האבולוציה של דרווין, הגזעים המרכיבים את האנושות אינם שווים, הם שונים זה מזה באיכותם הגופנית והרוחנית. ישנם גזעים יוצרי תרבות, נשאי תרבות ומהרסי תרבות. בראש סולם הגזעים נמצא הגזע הארי יוצר התרבות והענף המשובח של גזע זה הם הגרמנים שהם הגזע העליון. גזע זה מגלם בתוכו את כל כוחות היצירה היופי והגבורה של האנושות בעוד שהגזעים הנחותים מגלמים בתוכם תכונות הרסניות. היהודים, לא רק שאינם יוצרי תרבות אלא הם חותרים להרוס ולערער את הסדר הגזעי. נתון זה אינו ניתן לשינוי כיוון שתכונות הגזע מועברות בדם (תכונות מולדות). לכן נועדו הגרמנים לשלוט בעולם ותפקידם ליצור "סדר חדש" התואם את תכונותיו הנעלות של הגזע הגרמני. מסיבה זו שמירה על **טוהר הגזע** היא חובה קדושה המוטלת על העם הגרמני.

שאלה מספר 10 סעיף ב'

קידום היטלר את העיקרון של איחוד כל הגרמנים החיים מחוץ לגרמניה בתוך גבולות הרייך:

- **החזרת חבל הסאר לרייך הגרמני (1935)** – בחוזה ורסאי נקבע שחבל הסאר יהיה תחת שליטה של חבר הלאומים לתקופה של 15 שנה. בתום תקופה זו יערך משאל עם בקרב תושבי החבל ביחס לעתידו. ב-1933 הכריז היטלר שאם בעיית חבל הסאר תיפטר לא יהיו עוד מחלוקות בין גרמניה לצרפת. לכן הציע היטלר לספח את האיזור לגרמניה ללא משאל עם. הצרפתים התעקשו לקיים את משאל העם כיוון שראו חשיבות עליונה בקיום חוזה ורסאי ככתבו וכלשונו. לפני שנערך משאל העם הפעיל היטלר מערך של תעמולה וטרור בחבל,

במטרה לשכנע את תושביו לשוב ולהתאחד עם גרמניה. בסופו של דבר הצביעו 90% מתושבי החבל למען איחוד עם גרמניה ובחודש מרץ 1935 הפך החבל באופן רשמי לחלק מגרמניה. כך החזיר היטלר מיליוני גרמנים לתחום השליטה של הרייך הגרמני.

- **סיפוח אוסטריה לרייך הגרמני - "האנשלוס" (1938)** – בחוזה ורסאי נאסר על גרמניה ואוסטריה להתאחד. היטלר שהיה אוסטרי במוצאו חלם להתאחד עם אוסטריה מולדתו ומהרגע שעלה לשלטון פעל לנסות ולאחד בין שתי המדינות. בחודש פברואר 1938 הזמין היטלר את ראש ממשלת אוסטריה לגרמניה והורה לו למסור תפקידי מפתח בממשלתו לאישים פרו-נאציים. ראש ממשלת אוסטריה נכנע וקיבל את דרישותיו של היטלר אך לנוכח האפשרות שהדבר יוביל לסיפוח אוסטריה בידי גרמניה החליט לפנות לעם האוסטרי ולערוך משאל עם בעד או נגד ההצטרפות לגרמניה. בתגובה הציב היטלר אולטימטום לבטל את משאל העם, לפטר מיד את ראש הממשלה ולמנות נאצי אוסטרי לתפקיד ראש ממשלת אוסטריה. אם לא תענה הדרישה איים היטלר, יפלוש הצבא הגרמני לאוסטריה ויספח אותה בכוח. ראש ממשלת אוסטריה נכנע והתפטר לנוכח האיום. לתפקיד ראש הממשלה התמנה נאצי אוסטרי שנתן לצבא הגרמני להיכנס לאוסטריה. במרץ 1938 סופחה אוסטריה לרייך הגרמני. כך איחד היטלר את גרמניה ואוסטריה והכניס עשרות מיליוני אוסטרים, שנחשבו ארים, בדיוק כמו הגרמנים, לתחומי הרייך.

- **סיפוח חבל הסודטים לגרמניה (1938)** צ'כוסלובקיה הייתה אחת המדינות החדשות שקמו באירופה אחרי מלחמת העולם הראשונה. המדינה הוקמה על שטחים שנלקחו מגרמניה, אוסטריה והונגריה. אוכלוסייתה מנתה כ-15 מיליון תושבים ובהם מיעוט גרמני של שלושה מיליון גרמנים. המיעוט הגרמני בתחומה של צ'כוסלובקיה התרכז בחבל הסודטים, חבל ארץ בעל חשיבות כלכלית וצבאית שכלל בתוכו את מרבית התעשייה הכבדה ואת קווי ההגנה הציבים. לאחר שהשלים היטלר את ההשתלטות על אוסטריה הוא החל לפעול לפירוק צ'כוסלובקיה. גרמניה הנאצית החלה לטעון שצ'כוסלובקיה רומסת את זכויות הגרמנים היושבים בחבל הסודטים וכי האזור נקרע בזדון מגרמניה כ"אבר מן החיי". במקביל הפעילו הנאצים לחץ על צ'כוסלובקיה מבפנים. בחבל הסודטים פעלה מפלגה נאצית צ'כית שקיבלה הוראות מגרמניה להתסיס את האווירה ולדרוש אוטונומיה לחבל הסודטים כשלב ראשון בדרך לסיפוח האזור כולו לגרמניה. צ'כוסלובקיה הצהירה שקביעת היחסים בינה ובין חלקיה השונים היא בסמכותה ומדובר בנושא פנימי שאין לזרים זכות להתערב בו. כמו כן הצהירה צ'כוסלובקיה שאם תותקף היא תלחם על עצמאותה. באפריל 1938 פנתה צ'כוסלובקיה לצרפת וקבלה ממנה הבטחה לעזרה במקרה של מתקפה גרמנית. כאשר גבר הלחץ הגרמני על צ'כוסלובקיה וסכנת התקפה צבאית הפכה מוחשית, השתנתה העמדה הצרפתית וכעת חיפשה צרפת דרך לפשרה שתמנע מלחמה. בספטמבר 1938 נפגש ראש ממשלת בריטניה, נוויל צ'מברלין, עם היטלר וקיבל את דרישתו שבחבל הסודטים יערך משעל עם. צ'כוסלובקיה התנגדה לעריכת משאל עם שיקבע את עתיד החבל, אך צרפת ובריטניה הפעילו עליה לחץ כבד להיענות לדרישה הגרמנית. כעת שינה היטלר את דרישתו ודרש להעביר מיידית את חבל

הסודטים לידי גרמניה ללא משאל עם בתוך 9 ימים. לנוכח המשבר שהתפתח, הציע מוסוליני לכנס ועידה בהשתתפות גרמניה, בריטניה, צרפת ואיטליה כדי למצוא פתרון לבעיה. צ'כוסלובקיה בה מדובר כלל לא הוזמנה לוועידה. כך כונסה ועידת מינכן ובה התקבלה הצעת פשרה, שאותה הציע מוסוליני שליט איטליה, לפיה חבל הסודטים יימסר לידי גרמניה בשלבים תוך 10 ימים. כך איחד היטלר בתחומי הרייך את מיליוני הגרמנים שחיו בחבל הסודטים.

שאלה מספר 11 סעיף א'

מטרת הקמת הגטאות

הנאצים הציגו הסברים שונים להקמת הגטאות, והקמתם שימשה למספר מטרות:

- מניעת הפצתן של מחלות מדבקות של היהודים בקרב הנאצים.
- מניעת ספסרות יהודית – סחר לא חוקי של יהודים בשוק השחור.
- בידוד וניתוק היהודים מסביבתם במטרה להגביר את ייאושם עד לשבירה מוחלטת.
- זירוז חיסולם הפיסי של היהודים ע"י יצירת תנאים לא אנושיים של מחסור חמור באוכל, במרחב מחייה ומניעת סיוע רפואי.
- הגברת הפיקוח על האוכלוסייה היהודית בפולין.

הדרכים בהם נקטו הנאצים כדי לפקח על הגטאות

- את הגטאות הקיפו חומות וגדרות (לדוגמה, סביב גטו וורשה הוקמה חומה ומעליה גדרות תיל).
- סביב הגטו הוצבה משטרה גרמנית. בנוסף, נעזרו הנאצים בכוחות שיטור מקומיים (פולנים, אוקראינים וכו') שהוצבו בשערים ובכניסות לגטו. בתוך הגטו פעלה משטרה יהודית וחלק מהשוטרים היהודים הוצבו גם בשערי הכניסה לגטו.
- הנאצים נעזרו במשתפי פעולה מקרב היהודים שהלשינו למשטרה הגרמנית ולגסטפו על המתרחש בגטו.

שאלה מספר 11 סעיף ב'

על הנבחן היה להציג שלוש דרכים שבאמצעותן התמודדו היהודים עם המציאות היום-יומית הקשה בגטו, עד תחילת ביצוע "הפתרון הסופי":

- המוסד לעזרה עצמית:** הוקם בוורשה באוקטובר 1939 ופעל בגטאות רבות בפולין. המוסד הקים רשת של ועדי בתים שעזרו למשפחות ולפליטים שמצבם היה קשה ביותר. את המימון לפעולותיו קיבל המוסד מארגון ה"ג'וינט" היהודי-אמריקאי. יחד הם הפעילו מטבחים עממיים, גני ילדים ובתי יתומים והושיטו עזרה רפואית וחומרית לנזקקים. כאשר הידלדלו מקורותיו הכספיים של הג'וינט מ-1941, דווקא בתקופה בה גברה מצוקתם של היהודים נחלצו יהודים בעלי רכוש בגטו שמסרו את כספם למוסד בתמורה להבטחה שהכסף יוחזר להם בתום המלחמה. המוסד לעזרה עצמית בוורשה הוא סמל להתמודדות היהודים באמצעות ארגון מסודר, תוך התלכדות משותפת במציאות בלתי אפשרית, על מנת לעזור לחלשים ביותר בחברה.
- ועדי הבתים:** ועדי הבתים הוקמו כמסגרת לשעת חרום כבר בתחילת המערכה בפולין בספטמבר 1939 ובספטמבר 1940 פעלו כ-2,000 וועדים בוורשה. בוועדי הבתים היו פעילים מתנדבים, שהפכו למנהיגות מקומית חשובה. בראש ובראשונה דאגו הוועדים לדיירים העניים שבבתיהם למזון ובגדים, אך גם הקימו גני ילדים ומועדוני נוער, וארגנו פעולות תרבות. ההכנסות לוועדי הבתים הגיעו ממס שהוטל על הדיירים ותרומות מבעלי אמצעים.
- הברחת מזון:** בגטאות רבים שרר רעב כבד כיוון שכמות המזון שהקציבו הנאצים ליהודים הייתה זעומה ביותר. בגטו וורשה לדוגמה הוקצבו 180 קלוריות לאדם ליום (פחות מ-10% מהתצרוכת של אדם בוגר). לכן בגטאות רבים הוברח מזון בהיקף גדול לגטו. בהברחה עסקו ילדים, פועלים שעבדו מחוץ לגטו בצד הארי של העיר, חברי תנועות הנוער ואפילו ההנהגה היהודית - היודנראט. אספקת המזון באמצעות הברחה הייתה הדרך העיקרית של היהודים להתמודד עם הרעב הכבד ששרר במרבית הגטאות.
- ארגון הגשת סעד כלכלי ורפואי לתושבי הגטו:** בגטאות רבים יזמו היודנרט הקמת מרפאות, בתי חולים, בתי תמחוי, סיוע בביגוד וכדומה. בגטו וורשה, הגדול בגטאות פולין, הוקדש שליש מתקציב היודנרט לנושאים רפואיים ותברואתיים. נעשה מאמץ עליון להבטיח טיפול רפואי לנזקקים, באמצעות הרחבת שרותי הרפואה הציבוריים. בשיא פעילותו של הגטו פעלו בו 200 רופאים בשרות הציבורי, שני בתי חולים ושלוש מרפאות חוץ. עד סוף 1941 פעלה בגטו מערכת רפואה מונעת באמצעות חיסונים וזריקות.
- חינוך ותרבות:** בחלק מהגטאות יזמו היודנרט הקמת בתי ספר יסודיים ותיכונים, ישיבות, תיאטראות, ספריות, ארכיון וכו'. פעולות אלו לא התנהלו בכל הגטאות באותו היקף, לא תמיד החזיקו מעמד זמן רב ובחלק מהמקרים לא התבצעו כלל. יש להדגיש שחלק מפעולות אלו נאסרו בהוראת השלטונות הגרמנים [למשל, לימודים] ולכן הם נערכו בחשאי.

שאלה מספר 12 סעיף א'

על פי קטע זה ועל פי עמדתם הכללית של הנאצים כלפי יהודי טוניסיה יש לראות בהם כמו בכל קהילה יהודית אויב מסוכן לרייך השלישי. למרות אזרחותם האיטלקית יש להילחם ביהודים מלחמת חורמה ולהכפיף אותם לחוקי הגזע. יתר על כן פגיעתם המסוכנת של היהודים בכלכלה דורשת פעולה מיוחדת, במיוחד מסוכנים אותם יהודים בעלי עוצמה כלכלית.

שאלה מספר 12 סעיף ב'

להלן מספר צעדים בהם נקטו הנאצים כנגד יהודי טוניסיה :

- לקיחתם של חמשת אלפי יהודים לעבודות כפייה ופיזורם בשלושים מחנות ריכוז ועבודה קשים.
- השלטונות הנאצים האשימו את היהודים בטוניס באחריות על ההתקפה האנגלו- אמריקאית על טוניסיה ועל צפון אפריקה והטילו עליהם קנסות כבדים ביותר
- הנאצים עצרו עשרים פעילים פוליטיים יהודים והאשימו אותם בחתרנות נגד הרייך השלישי ובשיתוף פעולה עם בריטניה וארצות הברית. פעילים אלה נשלחו למחנות ההשמדה באירופה ושם חוסלו.

בהחלט סיפור יהודי טוניסיה במהלך מלחמת העולם השנייה מהווה חלק מהשואה. הנאצים התכוונו ליישם גם על אלף יהודי טוניסיה את מדיניות הפתרון הסופי ולחסלם. ההוכחה לכך היא הצעדים הראשונים שנקטו כנגד היהודים במדינה זו. אלמלא המאבק הקשה נגד בעלות הברית המערביות שהגביל את שלטונם של הנאצים בטוניסיה לחצי שנה בלבד, יש להניח כי הם היו משמידים את כל היהודים במדינה זאת.

שאלה מספר 13 סעיף א'

פרסום הספר הלבן במאי 1939 שביטל למעשה את המחויבות הבריטית להקמת בית לאומי לעם היהודי, עורר זעם רב בקרב הישוב היהודי בארץ ישראל. באותה תקופה היו בארץ למעלה מחמש מאות אלף יהודים שקיימו מערכת מסועפת של מוסדות ופעילויות. הישוב היהודי התכוון כולו למאבק נמרץ נגד ממשל המנדט, כאשר את המאבק עמדו לנהל ארגון ההגנה ותנועת העבודה בארץ. פרוץ מלחמת העולם השנייה בספטמבר 1939 העמיד את הישוב היהודי בבעיה קשה. זאת משום שבריטניה הייתה הכוח היחיד באירופה שעמד מול הנאצים. על רקע עובדות אלה אמר בן גוריון : "עלינו לעזור לאנגלים במלחמתם כאילו לא היה ספר לבן ועלינו לעמוד מול הספר הלבן, כאילו לא הייתה מלחמה".

ואכן במהלך מלחמת העולם השנייה ניהלו הישוב היהודי בראשות מפא"י והתנועה הציונית מעין מדיניות כפולה, של מאבק קשה בבריטים מצד אחד ושל שיתוף פעולה עם הבריטים במלחמתם כנגד הנאצים באירופה. המאבק בבריטניה נבע ממספר מניעים:

- ההתכחשות המוחלטת של בריטניה בספר הלבן השלישי (מקדונלד 1939), להתחייבות להקים בית לאומי ליהודים, וההגבלות על העלייה בעקבות הספר הלבן (כמו למשל חוק הקרקעות 1940 שהגביל קשה את מכירת הקרקע ליהודים בארץ ישראל)
- ההגבלות הקשות שהטילו הבריטים על עליה יהודית לארץ במהלך מלחמת העולם השנייה.
- הרצון של כל הישוב לקדם את הקמת המדינה היהודית בארץ- במקביל ייאוש מכוונותיה של בריטניה לעמוד בהתחייבות להקים בית לאומי ליהודים.

שיתוף הפעולה עם בריטניה והפסקת פעולות הלוחמה נגד הבריטים, גם להם היו מספר מניעים:
להלן שלושה עיקריים:

- הבריטים היו המדינה היחידה באירופה שלחמה בעוז כנגד הנאצים שהשמידו את העם היהודי.
- גרמניה הנאצית התקרבה בכיבושיה לארץ ישראל. הניצחונות של הצבא הגרמני בצפון אפריקה יצרו סכנה ממשית של פלישה נאצית לארץ-ישראל.
- רצון ותקווה כי שיתוף הפעולה הזה יביא לביטול גזירות הספר הלבן.

להלן שתי דוגמאות, האחת לשיתוף פעולה עם הבריטים והשנייה למאבק כנגד הבריטים:

שיתוף פעולה -- הבריגאדה היהודית.

בספטמבר 1944 אישרו הבריטים את הקמתה של חטיבה יהודית עצמאית בפיקוד בריטי. מפקד החטיבה היה קצין יהודי בריטי בכיר בשם בנג'מין. הקמת הבריגאדה היהודית הייתה הישג מדיני חשוב של מנהיגי הישוב. הבריגאדה היהודית לחמה בעיקר בצפון איטליה בשלבים האחרונים של המלחמה. כמו כן לאחר המלחמה סייעו לוחמי הבריגאדה לרבים מניצולי השואה ששהו במחנות העקורים באירופה. בשנת 1946 פירקו הבריטים את הבריגאדה עקב חששם כי חייליה יסיעו לישוב במאבקים כנגד בריטניה. למרות זאת חלק מחילי הבריגאדה נשארו באירופה וסייעו להעברתם של יהודים מאירופה לארץ ישראל. במהלך מלחמת העצמאות סייעו חיילי הבריגאדה לישוב במאבקו כנגד הערבים סיוע ניכר ומשמעותי. שניים מקציני הבריגאדה נהפכו לימים לרמטכ"לים של צה"ל.

מאבק: ההעפלה הבלתי לגלית

כחלק מהחרפת היחס כנגד התנועה הציונית הטילו הבריטים לאחר פרסום הספר הלבן ב-1939 הגבלות קשות על עלייתם של יהודים לארץ ישראל. כתגובה לכך החלה מגמה של עלייה בלתי לגלית

של יהודים לארץ ישראל. בסוף שנת 1940 תפסו הבריטים שלש אניות מעפילים גדולות, שנשאו עליהן יותר משלושת אלפים וחמש מאות מעפילים. האניות פאסיפיק, מאלוס ואטלנטיק נתפסו על ידי הבריטים. הבריטים העלו את המעפילים משלוש האניות על אניית הגירוש פטריה מתוך כוונה להגלות את המעפילים, לאי מאוריציוס. מבצע הפינוי לא הושלם. אנשי ההגנה פוצצו מטען נפץ בבטן האנייה פטריה ב-25/11/1940 כתוצאה מהפיצוץ החלה האנייה לטבוע האנייה נבקעה וכמאתיים חמישים איש טבעו. הפרשה עוררה הדים רבים בציבור היהודי בארץ ישראל. הופעל לחץ כבד על הבריטים לא להגלות את המעפילים. בסופו של דבר החליטה הממשלה הבריטית להגלות רק את מעפילי אטלנטיק, שלא כולם הספיקו לעלות על אניית הגירוש, לאי מאוריציוס. כל שאר המעפילים נשארו בארץ. עימות קשה אחר בתחום ההעפלה הלא חוקית קשור באנייה סטרומה. אנייה זו הפליגה מרומניה בסוף 1941 ועלייה 769 מעפילים. עקב תקלה אולצה האנייה לעגון בנמל איסטנבול. התורכים שחררו את האנייה לאחר השלמת התיקונים בה וזו הפליגה לכוון ארץ-ישראל.

הבריטים מנעו מהאנייה להמשיך בדרכה לארץ ישראל ועצרו אותה בים השחור, לא רחוק מחופי תורכיה. התנהל משא ומתן בין מנהיגות הישוב היהודי בארץ ובעולם לבין ממשלת בריטניה במטרה ללחוץ על הבריטים לאפשר למעפילים להגיע לארץ ישראל. במהלך המשא ומתן ארע פיצוץ באוניה והיא טבעה תוך מספר דקות. ניתנו כל מיני הסברים לטביעת האוניה, בין השאר דובר על מוקש ימי שהאנייה נתקלה בו במקרה. העובדה שרק ארבעה אנשים ניצלו כתוצאה מהפיצוץ עוררה ביקורת עולמית כנגד ממשלת בריטניה, על כך שהיא מונעת מיהודים שברחו מהנאצים להגיע לארץ ישראל. בסך הכל במהלך המלחמה הגיעו ארצה 24 אניות ועליהן כ-16000 מעפילים כמו כן הגיעו ארצה בדרך היבשה כ-3500 יהודים ועוד כעשרת אלפים בני נוער במסגרת עליית הנוער.

שאלה מספר 13 סעיף ב'

להלן שלש תכניות לעזרה והצלה אותן יזם הישוב היהודי ובהן היה מעורב במהלך שואת יהודי אירופה. החל מראשית 1943 טיפלה הנהגת הישוב במספר תכניות להצלתם של יהודים באירופה.

- **תוכנית אירופה** - תוך כדי הדיונים שניהלה הנהלת הסוכנות היהודית בתכנית טרנסניסטריה הועלתה תכנית נוספת להצלה המונית של יהודים מאירופה **תכנית אירופה**. תכנית זו הייתה יוזמה של קבוצת מנהיגים יהודים מסלובקיה, התכנית נועדה לעצור את הגירושים ממדינה זו באמצעות תשלום שוחד לגרמנים. תשלומים כאלה אכן הועברו לידי אחד מעוזריו הקרובים של אייכמן דיטר ויסליצני. באוקטובר 1942 הופסקו השילוחים לזמן מה וראשי קבוצת המנהיגים היהודים מסלובקיה, המשיכו לנהל את המו"מ עם עוזרו של אייכמן על הפסקת המשלוחים מאירופה כולה. עוזרו של אייכמן ויסליצני, הודיע כי מפקדו העליון הימלר מוכן עקרונית לדון על הפסקת כל המשלוחים מאירופה למחנות ההשמדה תמורת סכום כסף גדול, בתנאי שיועברו דמי קדימה של מאתיים אלף דולר. הנהגת הסוכנות הפקידה את הכסף בידי שליח שיצא לסלובקיה ואולם אז הודיע ויסליצני כי הגרמנים חוזרים בהם מהתוכנית להפסיק את המשלוחים.

- פרשת ברנד** – באביב 1944 עם תחילת השילוחים מהונגריה לשוויץ הועברה לראשי הישוב הצעה מהס.ס אותה כינה אייכמן "סחורה תמורת דם". ההצעה הועברה למנהיגות הישוב על ידי יואל ברנד איש ועד העזרה וההצלה בבודפשט שבהונגריה. ההצעה, אותה העביר אייכמן לברנד קובעת כי הנאצים מוכנים לשחרר מיליון יהודים דרך ספרד ופורטוגל תמורת 10 אלפים משאיות ועשרות טונות של מצרכים חיוניים שיועברו לחזית המזרחית. הנאצים אף אפשרו לברנד לצאת לתורכיה, מהונגריה הכבושה, כדי שיוכל לבוא במגע עם נציגים של הסוכנות היהודית בעניין. בקושטא נפגש ברנד עם נציג ועד ההצלה במקום על מנת לקדם את הפרויקט. אנשי הסוכנות היהודית העריכו כי בעלות הברית המערביות לא יסכימו להעביר לנאצים, כופר כלשהו תמורת יהודים, אולם הם קיוו כי מו"מ כלשהוא יביא לעצירת המשלוחים. ויצמן ומשה שרתוק, ניהלו מו"מ נמרץ עם בעלות הברית המערביות כדי לשכנען להעביר לנאצים את מבוקשם תמורת הצלת יהדות הונגריה. ארצות הברית הייתה נכונה בשלב ראשון להתייחס בחיוב להצעה אולם נרתעה עקב התנגדות נחרצת של ברית המועצות. גם בריטניה התנגדה למשא ומתן בעניין משום שראתה בהצעה ניסיון גרמני לסחיטה ולוחמה פסיכולוגית. הבריטים הטעו במכוון את הנהגת היישוב ביחס להצעה ולבסוף פרסמו אותה ובכך הביאו לחיסולו של המו"מ עם הגרמנים. בסופו של דבר נרצחה במחנות ההשמדה הנאצים למעלה מארבע מאות אלף יהודי הונגריה למרות מאמצי ההצלה. פרשת ברנד הייתה אחת מהפרשיות הכאובות בכל הקשור לניסיונות להציל את יהדות הונגריה. פרשה נוספת הייתה פרשת קסטנר. קסטנר חבר בוועד ההצלה המרכזי של יהדות הונגריה, הואשם על ידי ניצולי שואה בארץ ישראל, כי תמורת הצלתם של 1700 חברים וקרובי משפחה שלו ברכבת שעזבה את הונגריה לשוויץ, העלים מידע מהקהילה היהודית בהונגריה ומהסוכנות היהודית בדבר מימדי ההשמדה וסכנותיה. קסטנר אף הואשם שקשריו הטובים עם קצין הס.ס הנאצי קורט בכר גרמו להסגרתם של שניים מהצנחנים הארץ ישראלים שצנחו באירופה ליד הגסטפו. במשפט שגרם לסערה ציבורית בעניין זה אמר השופט בנימין הלוי כ"י קסטנר מכר את נשמתו לשטן" מאוחר יותר לאחר שקסטנר ערער על תוצאות המשפט הדיבה שניהל האיש כנגד ניצול שואה שהאשימו בהאשמות הנוראות הללו, נרצח האיש. כשנה לאחר הרצח ביטל בית המשפט העליון בישראל את פסק דינו של בנימין הלוי וטיהר את קסטנר מכל אשמה.
- ילדי טהרן** - כ-1000 ילדים רובם יתומים הגיעו ארצה בפברואר 1943 דרך אירן ונודעו בשם ילדי טהרן. תחילת הפרשה עם הפלישה הנאצית לפולין. לנוכח הפלישה ברחו להם כשלוש מאות אלף יהודים מתוככי פולין לברית המועצות. יהודים אלה נדדו בשטחים השונים של ברית המועצות בתנאי מחסור ורעב. במהלך המסע הארוך נהרגו יהודים רבים וילדיהם נשארו יתומים. ב-1942 הגיעה ממשלת פולין הגולה להסכם עם ממשלת ברית המועצות שבו מתחייבת הממשלה הפולנית הגולה לגייס חיילים פולנים שילחמו לצד הצבא הסובייטי. תמורת יציאתם של 24 אלף פליטים פולנים מברית המועצות (פליטים אלה ברחו אל ברית המועצות כאשר הצבא הנאצי פלש לפולין במסגרת הסכם ריבנטרופ- מולוטוב. עם פליטים

אלו נמנו כאלף יתומים יהודים וכשמונה מאות מבוגרים. באמצע 1942 העבירו אותם הרוסים לטהרן. רוב הילדים היו יתומים. בטהרן הקימו המבוגרים בית יתומים בסיוע הקהילה היהודית במקום. כשנודע על כך להנהגת הישוב היא שלחה לטהרן שליחים מיוחדים של הסוכנות שהקימו משרד ארץ ישראלי בעיר וניהלו את בית היתומים בתנאי מחסור קשים, ובמקביל ניסו השליחים היהודים להוציא עוד ילדים יהודים שניצלו על ידי כמרים ונזירות פולנים מידיהם לארץ ישראל. בינואר 1943 לאחר שהבריטים נתנו אישור על כך הפליגו הילדים ומלוויהם להודו ושם לסואץ ומשם לארץ ישראל. לארץ ישראל הגיעו 860 ילדים ו369 מבוגרים שהתקבלו בהתלהבות גדולה. קבוצה זו הייתה קבוצת הניצולים הגדולה ביותר שהגיעה מאירופה לארץ והיא נקראה **ילדי טהרן**.

על הנבחן היה לענות על אחת משתי האפשרויות א' או ב' :

פרק שלישי- אפשרות א'

על הנבחן היה לענות על שתי שאלות :

על אחת מהשאלות 14-16 ועל אחת מהשאלות 17-19

שאלה מספר 14 סעיף א'

הקשיים עימם נאלצה שארית הפליטה להתמודד :

תשישות גופנית ונפשית : היהודים פליטי השואה היו במצב גופני ונפשי ירוד ביותר. ניצולי המחנות (מחנות הריכוז וההשמדה) היו תשושים וסבלו מאפיסת כוחות. רבים מניצולי המחנות לקו המחלות זיהומיות קשות. גם מצבם של הניצולים היה קשה. רבים מהם היו במצב של הלם נפשי וסבלו מטראומות כתוצאה מהזוועות שחוו במהלך המלחמה. הניצולים נותרו ברובם לבדם, לאחר שכל משפחתם נספתה בשואה, וההתמודדות עם הלם השחרור ועם הצורך לשקם את חייהם היו קשים ביותר.

טיפול לקוי של בעלות הברית בפליטים : הרשויות הממונות מטעמן של בעלות הברית לא נערכו כראוי לטיפול הדחוף בניצולים. לא ניתנה לניצולים הדרכה כיצד לשוב להרגלי אכילה רגילים ורבים מהם התנפלו על מזון שלא טעמו במשך שנים ונפטרו מאכילת יתר, ממחלות קיבה ומסיבוכים רפואיים אחרים. בעלות הברית לא העניקו גם סיוע נפשי לניצולים שחלקם חשו תחושת אשמה בשל העובדה שנתרו בחיים כאשר כל קרוביהם ויקריהם נספו.

פוגרום קיילצה (יולי 1946) היה בגדר "קבלת פנים" אנטישמיות אשר הבהירה ליהודים שאין להם לאן לחזור וכי אדמת פולין אבודה מבחינתם. יהודי קיילצה זכו "לקבלת פנים" שכללה אמירות

כמו : " מה? אתה עדיין בחיים ? חשבנו שהיטלר חיסל את כולכם ! ". דברים אלה גרמו ליהודים להבין שבפולין אין להם יותר מה לחפש ואופציית ההגירה היא היחידה שנותרה.

שאלה מספר 14 סעיף ב'

עמדת בריטניה בנוגע לפתרון בעיית היהודים העקורים באירופה הוצגה בנאום שנשא שר החוץ הבריטי בוויין :

- יש למצוא פיתרון לבעיית פליטי השואה וארץ-ישראל תוכל לסייע לכך במקצת, אך היא אינה יכולה לפתור את הבעיה כולה והפתרון לבעיה הוא קודם כל באירופה. היהודים צריכים להישאר באירופה ולתרום שם מכישרונותיהם ומיכולתם לחידוש שגשוגה של אירופה.
- במנדט כלולה התחייבות כפולה : ליהודים ולערבים. יש תמיכה לתנועה הציונית בארצות-הברית, בבריטניה ובמקומות נוספים, אך כל העולם המוסלמי ו-90 מליון מוסלמים בהודו מתנגדים לתוכנית הציונית. במילים אחרות, נושא ערביי ארץ-ישראל נוגע לכל העולם הערבי ויש לשתף את המדינות הערביות בבעיית ארץ-ישראל.
- ממשלת בריטניה מזמינה את ממשלת ארצות-הברית להשתתף בועדת חקירה משותפת שתבחן את מצב היהודים פליטי השואה, תברר כמה מהם יוכלו להיקלט בארץ-ישראל, תתייעץ עם ראשי הישוב והתנועה הערבית ותמליץ בפני הממשלה הבריטית וממשלת ארצות-הברית מהי הדרך הטובה לפתרון בעיית פליטי השואה ובעיית ארץ-ישראל. בינתיים יישאר הספר הלבן בתוקפו ויינתנו 1500 רישיונות עלייה בחודש.

עמדת ארה"ב בנוגע לפתרון בעיית היהודים העקורים באירופה :

נשיא ארה"ב טרומן ראה בבעיית העקורים בעיקר בעיה מוסרית-אנושית, יותר מאשר בעיה פוליטית. נקודת מבטו הייתה בעיקר הומניטארית והוא קיבל את המלצתו של שליח מיוחד שנישלח מטעמו לבחון את מצב העקורים (ארל הריסון) להעניק מיד מאה אלף רישיונות עלייה לארץ-ישראל לפליטי השואה באירופה, מבלי להתחייב באופן מפורש לפעול להקמת מדינה יהודית. האמריקנים היו מעוניינים להעלות מיד את פליטי השואה היהודים ("העקורים") לארץ-ישראל שכן הזנתם והטיפול בהם במחנות העקורים שבשליטת ארה"ב בגרמניה עלו ממון רב.

שאלה מספר 15 סעיף א'

דרכי המאבק של היישוב היהודי בבריטים (1945-1947):

אנשי ההגנה והנהגת הישוב תמכו בגישת "המאבק הצמוד" כלפי הבריטים. גישה זו נקטה בדפוסים פעולה נגד הבריטים בדרך מתונה ולא בדרך של מאבק מזוין והתנגדה לאימוץ דרכים לא מוסריות. רוב היישוב היהודי וההנהגה היהודית צידדו בגישה זו שמטרתה הייתה להתנגד למדיניות הספר הלבן השלישי (1939), שהגביל את העלייה היהודית לא"י ואת רכישת הקרקעות בידי יהודים, ולהרחיב את שטח ההתיישבות היהודית בארץ לקראת קביעת גבולות עתידיים, קרי יצירת עובדות בשטח. "המאבק הצמוד" כלל מספר תחומים:

- **ההעפלה**: פרשת "אקסודוס" יולי 1947.
- **התיישבות**: העלייה לביריה שליד צפת. הקמת 11 נקודות התיישבות בנגב.

הנימוקים להצדקת "המאבק הצמוד":

- הפלמ"ח וההגנה התנגדו לנקיטת פעולות לא מוסריות.
- הנהגת היישוב היהודי לא רצתה לאבד את תמיכת הגורמים הפוליטיים בבריטניה שתמכו בהקמת מדינה יהודית (האופוזיציה השמרנית בהנהגת וינסטון צ'רצ'יל).
- היישוב היהודי לא נכנע לתכתיבי הבריטים בכל הקשור להתיישבות ולרכישת קרקעות. העפלה היוותה זרוע מרכזית בהקמת מדינה יהודית כיוון שהיא גייסה דעת קהל אוהדת בעולם לעניין הציוני והשפיעה מבחינה דמוגרפית על יחס האוכלוסייה היהודית-ערבית בארץ.

שאלה מספר 15 סעיף ב'

האצ"ל והלח"י תמכו בגישת "המאבק הרצוף" כלפי הבריטים. מטרת "המאבק הרצוף" הייתה להתייש את הבריטים ולגרום להם לעזוב את ארץ ישראל. בסופו של דבר, המטרה הייתה להעביר את סוגיית א"י לאו"ם. מצדדי גישה זו רצו לבטל את הספר הלבן השלישי שנחשב ל"ספר המעל", כי ראו בו ביטוי לבגידה ונסיגה של הבריטים מהתחייבויותיהם להקים לעם היהודי בדבר "בית לאומי" בארץ ישראל כפי שהובטח בהצהרת בלפור (1917) ובכתב המנדט (1922).

"המאבק הרצוף" כלל מספר תחומים :

- פגיעה ביעדים שלטוניים בריטיים : תחנות מכ"ם ותחנות משמר החופים שהפריעו להעפלה. הפריצה לכלא עכו. פגיעה בבולשת הבריטית.
- פגיעה בנציגי השלטון הבריטי בארץ : חטיפתם ורציחתם של סמלים בריטיים.

הנימוק המרכזי של מצדדי המאבק הרצוף היה, שללא מאבק אלים בבריטים שימרר את חייהם לא יסכימו הבריטים לעולם לוותר על שלטונם בארץ-ישראל.

נושא הרחבה: נושאים נבחרים מתולדות ישראל והעמים 1945-1950

שאלה מספר 16 סעיף א'

להלן שלשה סיכונים שלקחו על עצמם קברניטי המדינה בהחלטה להכריז על קום המדינה :

- ההכרזה על הקמת מדינת ישראל נעשתה למרות התנגדותן של ארצות הברית ומדינות ידידותיות נוספות. עובדה זאת הייתה יכולה להעמיד את ישראל בפני מצב של בידוד בזירה הבין לאומית.
- גברה הסכנה של פלישת מדינות ערב למדינת ישראל הצעירה. סיכון זה קיבל משנה תוקף לנוכח יחסי הכוחות בין כוחות המגן של הישוב לבין צבאות ערב.
- גבר החשש כי המלחמה שתעקוב את ההכרזה תמוטט מבחינה כלכלית את הישוב היהודי במדינת ישראל.

שאלה מספר 16 סעיף ב'

להלן השיקולים להכריז על קיומה של מדינה יהודית בארץ ישראל מצד בן גוריון ומנהלת העם :

- הצורך למלא את החלל שייווצר עם סיום המנדט הבריטי על ארץ ישראל מאי 1948.
- יכולתו של הישוב היהודי לבנות מוסדות לאומיים וליצור תשתית כלכלית ותרבותית בארץ ישראל נתנו להנהגת היישוב ביטחון שניתן להקים מדינה עצמאית בת קיימה.
- התחושה שאם תידחה הכרזה על הקמת המדינה לא ניתן יהיה להקים את המדינה כלל ובכך להחמיץ שעת כושר היסטורית.

יחידת גישור: המזרח התיכון ומדינת ישראל משנות ה-50 עד שנות ה-70

שאלה מספר 17

הסיבות לפרוץ מלחמת ששת הימים (יוני 1967) על הנבחן היה להציג **שתיים**:

- **התגברות המתח בין ישראל והעולם הערבי**: בשנים שקדמו למלחמת ששת הימים ניהלה ישראל מאבק על מקורות המים והאזורים המפורזים בגבול סוריה. הסורים ניסו להטות את מקורות הירדן ולחבל במאמצייה של ישראל להקים את המוביל הארצי. בנוסף פתחו הסורים באש על חקלאים ישראלים שעיבדו את שדותיהם באזורים המפורזים בגבול ישראל-סוריה. גם פעילות הטרור הפלשתינית מירדן ומסוריה תרמה להחרפת המתחים בין ישראל והעולם הערבי.
- **מעורבות מעצמות העל (ארה"ב ובר"מ) במזרח התיכון**: המלחמה הקרה בין המעצמות מצאה את ביטוייה גם במאבק על אזורי השפעה ושליטה בעולם. מאבק זה התבטא גם בהעמקת מעורבותן של מעצמות העל (ארצות-הברית וברית-המועצות) במזרח התיכון. כשנה לפני פרוץ מלחמת ששת הימים התחלף השלטון בסוריה. המשטר החדש זכה לתמיכתה של ברית המועצות שהגבירה את משלוחי הנשק לדמשק. גם מצרים מקבלת משלוחי נשק גדולים מברית-המועצות. במקביל מתחממים והולכים יחסי ארצות-הברית וישראל, התחממות שמצאה את ביטוייה באספקת משלוחי נשק כבד לישראל – טנקים וטילים נגד מטוסים. התייצבות שתי מעצמות העל בגלוי משני צידי המתרס הישראלי-ערבי זרזה מאד את ההתדרדרות למלחמה.
- **החרפת הסכסוך הישראלי – פלשתינאי**: ב-1964 נערכה ועידת הפסגה הערבית הראשונה שעסקה בבעיית הפליטים הפלשתינאים ובה התקבלה ההחלטה על הקמת הארגון לשחרור פלשתינ – אש"ף. ב-1965 החל אש"ף לבצע פעולות טרור משטחן של סוריה וירדן. פעילות הטרור הפלשתינאית שהתנהלה בעידודן ובתמיכתן של סוריה וירדן החריפה את המתחים עם ישראל שיזמה פעולות גמול, בעיקר בשטח ירדן. ביולי 1966 נערכה פעולת גמול נרחבת של צה"ל בכפר סמוע בדרום הר חברון, בשטחה של ירדן. הפעולה כללה הפעלת שריון ומטוסים והתנגשות עם הצבא הירדני. פעולה נרחבת זו תרמה להחרפת המתח עם ירדן.

דרכים באמצעותן ניסתה מדינת ישראל להתמודד עם הקשיים בקליטת העולים בשנות ה-50 וה-60 (על הנבחן היה לציין **שתיים**):

ההתמודדות עם הקושי הכלכלי – העדר משאבים

ב-1949 הונהגה בישראל "מדיניות הצנע". במסגרת מדיניות זו הונהג קיצוב במזון. לאזרחים התירו לקנות במכולת אחת קבועה שם קיבלו מוצרי מזון בסיסיים תמורת תלושי מזון שחילקה הממשלה. לכל אזרח הוקצבה מנה של 2800 קלוריות ליום. בהמשך הונהג גם קיצוב בדברי הלבשה. בתוך זמן קצר התפתח בישראל שוק שחור שבו קנו האזרחים מוצרים נוספים באופן בלתי חוקי. מדיניות הצנע הצליחה רק באופן חלקי והשיפור במצב מתרחש בעיקר בזכות הירידה בהיקף העולים לארץ החל משנת 1952 ובהמשך בעקבות "הסכם השילומים" עם גרמניה [נחתם ב-1952] שבמסגרתו פיצתה ממשלת גרמניה את ניצולי השואה היהודים.

ההתמודדות עם הקושי במציאת מקומות דיור:

תחילה שוכנו העולים במחנות צבא שפינו הבריטים, בבתים שנטשו הערבים במלחמת העצמאות ובמחנות מיוחדים שהוקמו ברחבי הארץ וחלק מהעולים שוכנו בהתיישבות חקלאית במושבים ובקיבוצים במטרה לבסס את האחיזה היהודית בגבולות המדינה [למשל בחבל לכיש ובצפון הנגב]. ב-1950 החלה הקמת "מעברות" – שיכונים זמניים שאמורים היו לשמש את העולים כמקומות מגורים עד למציאת פתרון קבע. מרבית תושבי המעברות היו יוצאי ארצות האסלאם כיוון שהעולים מאירופה הצליחו למצוא פתרונות דיור טובים יותר בזכות ארגונים מארצות מוצאם ובזכות קרובי משפחה בארץ.

תנאי הקיום במעברות היו קשים: צפיפות, רמת היגיינה נמוכה, טורים ארוכים לחלוקת מזון, המעברות לא חוברו לרשת החשמל וגם עובדה זו הקשתה על חיי העולים. כיוון שהאבטלה במעברות הייתה רבה, יזמה הממשלה "עבודות דחק" – עבודות פיסיות ששכרן זעום.

ההתמודדות עם הקושי בתחום החינוך והתרבות:

ב-1953 נחקק "חוק חינוך ממלכתי" שקבע שכל ילד וילדה מגיל 5-14 זכאים לחינוך חנם. כיוון שבאותה התקופה היו בארץ זרמי חנוך שונים [זרם העובדים, זרם כללי וזרמים דתיים] נוצר הצורך ליצור אחדות בחינוך שתמנע תחרות בין הזרמים וחוק חינוך ממלכתי קבע את קיומם של שני זרמים: חינוך ממלכתי כללי-חילוני וחינוך ממלכתי דתי. לחרדים הותר לקיים מערכת חינוך עצמאית. דרך התמודדות נוספת עם הקשיים בתחום החינוך והתרבות הייתה לימוד עברית לעולים חדשים שנעשתה במסגרות התנדבותיות במעברות. בשנות ה-60 נעשה ניסיון להתמודד עם הפערים בחינוך באמצעות תוכנית "האינטגרציה" שקבעה שיש ללמד באותם בתי ספר תלמידים משכבות חברתיות שונות וממוצא עדתי שונה.

תפיסת "כור ההיתוך" היא דרך התמודדות נוספת בתחום החינוכי-תרבותי. בהתאם לתפיסה זו ביקשו מנהיגי המדינה, רובם אשכנזים וותיקים בארץ או ילידי הארץ לעצב את העולים בדמות "הצבר" הישראלי ולמחוק את המאפיינים הגלותיים של העולים. בהתאם לתפיסה זו דמות הצבר הישראלי פירושה להיות דובר עברית רהוטה, ציוני, חלוץ, אוהב את ארצו ומוכן להקריב למענה, משרת בצבא ובעל מנטאליות אירופאית חילונית. כמובן שרבים מהעולים, בעיקר עולי ארצות האסלאם לא תאמו דימוי זה והתעקשו לשמר את מנהגייהם ותרבותם ובסופו של דבר הובילה מדיניות כור ההיתוך ליצירת שסע בין האשכנזים הוותיקים בארץ והעולים מארצות האסלאם.

שאלה מספר 19

מה הניע את מצריים וסוריה לצאת למלחמה נגד ישראל באוקטובר 1973?

- **הרצון להשיב את השטחים שכבשה ישראל ולשקם את הגאווה הלאומית:** מצרים וסוריה הגיעו למסקנה שהחזרת השטחים שכבשה ישראל במלחמת ששת הימים אפשרית רק באמצעות מתקפה צבאית נרחבת. הערבים חשו השפלה מהתבוסה במלחמת ששת הימים וסברו שרק באמצעות מכה צבאית מוחצת ישובו ויתפסו את המקום הראוי להם בזירה המזרח תיכונית.
- **כישלון היוזמות המדיניות:** המצרים ניסו לקדם יוזמות מדיניות להחזרת השטחים שאיבדו ב-1967, אך נתקלו בחוסר נכונות של ישראל להיכנס למשא ומתן. סאדאת, שליט מצריים, הצהיר במפורש שהוא נכון לשלום עם ישראל בתמורה להחזרת כל השטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים, אך נתקל באדישות מוחלטת מהצד הישראלי ובחוסר נכונות לסגת מסיני ורצועת עזה. לכן הגיע סאדאת למסקנה ששבירת הקיפאון המדיני אפשרית רק באמצעות מהלומה צבאית.
- **שאננות ותחושת בטחון מופרזת בישראל:** בקרב ההנהגה והציבור בישראל שררה תחושת בטחון מופרזת בעוצמתה של ישראל. תחושה זו ניזונה מהמהלומה המוחצת שספגו מצרים סוריה וירדן במלחמת ששת הימים ומכישלונה של מצרים להתיש את ישראל במלחמת ההתשה. הערכה בקרב מקבלי ההחלטות בישראל הייתה שהסבירות למלחמה נמוכה וכי יידרשו שנים מספר עד אשר ישקמו שכנותיה הערביות של ישראל את כוחן הצבאי. מצרים וסוריה פירשו את השאננות הישראלית כהזמנה להנחית מהלומה מפתיעה, במצב בו ישראל אינה ערוכה למלחמה.